

Od gəlini Cəfər Cabbarlı

© Cəfər Cabbarlı. Seçilmiş Əsərləri. II cild. Yazıçı. Bakı, 1983

Atəşgah

Solmaz tərənəmz xəyali görünüşlə odlar qarşısında dayanmış. Hürmüzd və Əhriməni andıran iki yığın. Balet basqınçı və qurucu görkəmində rəqs edir. Arxada kişili-qadınlı bütün el durub, Solmazın ayaqları altında yanar odlara ibadət edir... Ta uzaqda, arxada Elxan məftun baxışlarla yalnız Solmaza baxır və xalq səcdəyə gedirkən bir tək o, dalğın heyətilə ayaq üstə qalır. İkinci səcdədə Torğut hiddətlə onun əlindən tutur və sərt hərəkətlə səcdəyə cəlb edir.

Hamı:

Dərdli insan sənə tapqın, ulu Hürmüzd, yol göstər.
Yaşıl bağlar, ulu tanrım, günəşindən şənlənir.
Geniş çöllər, ulu tanrım, istəyindən gül açar.
Göy sünbüllər, ulu tanrım, gülüşündən dənlənir.
Küskün tale, ulu tanrım, istəyindən gülümsər.
Yüksək dağlar, ulu tanrım, atəşindən canlanır.

İkinci görüş

Atəşgah qarşısında.

Solmaz və Altunbay məbəddən çıxırlar. Elxan yanaşib səyyar taxtın qapısını açır. Altunbay keçir. Solmaz keçərkən bir qırıqım Elxanın üzünə baxır. Eynilə Elxan məczub və dalğın bir qiyafətlə onun gözlərinə baxınca, Solmaz onun baxışlarından qorxurmuş kimi, başını çevirib keçir, Elxan durduğu yerdə donmuş kimi qalır. Qullar üç tərəfdə taxtı qaldırırlar, yalnız Elxanın tutacağı tərəf boş qaldığından taxt əyilir. Eyni zamanda Torğut əlindəki qamçını Elxanın başından çırpır. Solmaz xəfif bir diksinə və narazılıqla Torğuta baxınca, Elxan da fikrindən ayılmış kimi diksinərək, taxtın dördüncü ayağından tutur. İrəlidə taxt və arxada əliqamçılı Torğut olaraq gedirlər.

Üçüncü görüş

Qullar yük daşıyırlar. Elxan, arxasında tay keçərkən Solmazın oxumasını eşidib dayanır.

Solmaz (bağçadan).

Mən bir solmaz yarpağam ki, çiçəkləri bəzərəm,
Mən bir susmaz duyğuyam ki, ürəkləri gəzərəm.

Mən bir qızam sevdiyimçin cəfalara dözərəm.
Sənsiz güllər açılmasın, axar sular dayansın.
Oxu bülbül, bəlkə yarım oyansın...
Mən bir sönməz ulduzam ki, daim işıq saçaram.
Mən bir oynaq bülbüləm ki, güldən-gülə uçaram.
Mən bir saqlı aləməm ki, sevgilərdir açarım,
Mənsiz günəş görünməsin, qaralara boyansın,
Oxu bülbül, bəlkə yarım oyansın...

(Elxan bu səsi eşidincə dayanır, dinləyir. Arxadan Torğut gəlir, onu qamçılıyır.)

Dördüncü görüş

Bargah. Altunbay və Torğut.

(Altunbayın otağı, geniş, zəngin bir bargah, açıq pəncərədən yaşıl bir bağça, uzaqda yanar dağlar görünür.)

ALTUNBAY (*sinirli*)... And olsun bu yanar dağlara, and olsun bu sönməz odlara ki, dediklərində doğruya bənzər bir şey görsəm, bu günəşə gülümsər bargahı bayquşlar yuvasına, torpaq üstünü məqbərələrə çevirəcəyəm, bu qiyamətin dəhşətləri içində o da məhv olacaqdır, sən də... mən də!.. Söylə!..

TORĞUT. Ağamız! Mən öyrənə bildiyim hər bir şeyi bütün çılpalıqlığı ilə, bütün dəhşəti ilə söylədim. Yalnız bir şey qaldı: Solmazın gözəlləyinə doğru kaman çevirən hərif sənin öz qulun biləgənli Elxandır.

ALTUNBAY. Ha-ha-ha! Hələ dünən hərrac bazarından əl qan, yaxa qan, dörd-beş dirhəmə satın alınmış miskin bir kölə, yazıq bir qul... Nə qədər gülünc?..

TOĞRUT. O, indi də hər gün əl qan, yaxa qandır. Siz onun yazıq görünməsinə aldanmayın. Bir taqım sözlər deyir. Döyürlər, söyürlər, danlayırlar, o isə susmazdır. Solmaz onu qoruyur, çətin işlərə göndərmir, ağır yüklər altına vermir. Siz onu yazıq görməyin, o bir dəhşətdir.

ALTUNBAY. Elə bir miskinə Solmazın uyması daha bir dəhşətdir.

TOĞRUT. Ağamız!

ALTUNBAY. Get, onu gözləyirəm.

TOĞRUT (*bir az getdikdən sonra saxlanaraq*). Ağam, Solmazıdamı?

ALTUNBAY. Hər ikisini. Yox ancaq onu. Qolu bağlı. Yox, yox, hər ikisini... Dayan... O nə gurultudur?

TOĞRUT (*qapıdan çıxaraq*). Ağam, sizin kəndlilərinizdir.

ALTUNBAY. Burax, burax, gəlsinlər. Onlar da məni boğazıma yığmışlar. (*Torğutun ardınca kəndlilər gurultu ilə içəri doluşdular.*) Xristian, atəşpərəst, bütün cəhənnəm toplaşmışdır. Nə istəyirsiniz? (*Torğuta.*) Sən get, onları gözləyirəm.

QORXMAZ. Ağamız! Sizə aman gətiririk, bizim son yorğanımızı üstümüzədən, son parça çörəyimizi boğazımızdan çıxarıb aparırlar.

ALTUNBAY. Siz gözləyin. Hələ sizin qızlarınızı, gəlinlərinizi də aparacaqlar.

TOĞRUL. Aparırlar, ağamız! Bu zavallının evində bir iynəsi yoxdur. Bacısını sürükləyib aparmışlar.

HAMISI. Acıq, ağamız! Dolana bilmirik, bizi soyurlar.

ALTUNBAY. Tülkü həriflər. Sizə hər şey azdır. Dəriniz soyulmalıdır. Siz iki həftə bundan əvvəl bütün vergiləri gətirməliydimiz.

DÖNMƏZ. Ağamız, ye-ye-ye-yetişdirə bilmədik.

HAMISI. Quraqlıq oldu... Dolu döydü.

QORXMAZ. Çatışdıra bilmədik.

ALTUNBAY. Orası mənim işim deyildir. Mən sizin yerinizə ərəblərin dar ağacından asıla bilmərəm.

TOĞRUL. Ağamız! Heç olmasa öz töycüləriniz üçün möhlət verin.

ALTUNBAY. Nankorlar! Əkdiyiniz bu yerlər kimindir? Sizi yaşadan kimdir?

HAMISI. Sizsiniz, ağamız!

ALTUNBAY. Ağac bar gətirmək üçün əkilir. Torpağıma qarşı töycü verməyə də can çəkirsiniz. Tülkü həriflər! Mən sizi çox gözəl tanıyıram.

QORXMAZ. Ağa...

ALTUNBAY. Sən də, Qorxmaz, dünən deyirmişsən ki, bizim səksən ərimiz vardır. Ağamız ərəblər olmuşsa, Altunbay nə istəyir. Yaxın gəl! Mən özümü sizə tanıtdıraram. Mən, sən Qorxmazı bu gün öz çolma-çocuğundan ayırıb bir itə dəyişəcəyəm. Sən onda məni tanıyarsan. Yaxın gəl! Bax, mən buyam! (*Bütün qüvvətilə üzünə bir sillə vurur.*) Sən də, Toğrul, xristian hərif, yaxın gəl!

HAMISI. Ağa, əsirgəyin, əfv edin, bağışlayın.

ALTUNBAY. Yaxın gəl, sənə deyirəm, yaxın gəl! (*Əlindən tutub sürüklərkən.*)

Pərdə

Beşinci görüş

(Altunbay sarayında. Solmaz və Elxan bağçada.)

SOLMAZ. Get, artıq, get. Sən amansız bir ölümlə oynayırsan.

ELXAN. Ölüm... Solmaz, söylə, yavrum! Hər addımında bir cəhənnəm qaynaşan bu biçimsiz həyatdan məqsəd nədir? Yemək, içmək, parlaq altunlar, geniş bargahlar həyatın məqsədidiirmi? Bu qədər diləndiyimiz azadlıq belə həyat üçün bir məqsəd deyildir. Yemək, yaşamaq üçün gözəl saraylar—təbiətin amansız pəncəsində ölməmək üçündür.

SOLMAZ. Halbuki azadlıq...

ELXAN. Azadlıq—gözəl yaşamaq üçündür. Yaşayış—azadlıq üçün deyildir. Bunlar hamısı bir vasitədir. Lakin əsil məqsəd nədir?

SOLMAZ. Sən ən doğru bir qadını tapındıra bilərsən. Sözlərin bir ildirim kimi insanın beyninə, baxışların bir iynə kimi ürəyinə sancılır. Ancaq mən heç bir zaman sənənin ola bilməyəcəyəm.

ELXAN. Nə üçün, Solmaz, nə üçün?

SOLMAZ. Çünki mən barmağımda atəşgahın müqəddəs üzüyünü gəzdirirəm. Mən Altunbayın nişanlısıyam.

ELXAN. Lakin, Solmaz, sən ki, onu sevmirsən?

SOLMAZ. Hər halda o məni sevir... Mən sağ qalarsam, onun ola biləcəyəm. Çünki mən odlar gəliriyəm. Adətimizcə mənim nişanlım ölkənin ən zəngin və güclü bir adamı olmalıdır ki, o da indilik Altunbaydır. Məni ondan tək bir atəşgah ala bilər.

ELXAN. Budur əsrlərdən bəri zavallı insanlığı didib çeynəyən canavar! Budur əsrlər boyu qanun adına hökmranlıq sürən qanunsuzluq! Neçin o bir zəngindir, mən bir köləyəm? Ana təbiətin öz yavrularına verdiyi bu yaşıl çəmənlər, geniş, məhsuldar çöllər, ırmaqlar, sərin sular—hamısı kimin olmalıdır? Kimindir və nə üçün onundur? Qollarımda qüvvət, varlığım da sarsılmaz bir qətiyyət çırpınırkən, məni, kölgəsindən qorxan bir oyuncağın əlində oyuncağa çevirib tapındıran nədir? Kiçicik könlündə diləklər çırpınan səni, gündə bir bülbülün mahnıları ilə oxşanacaq, gündə bir gülün yarpaqları ilə bəzənəcək səni, canlı bir insan ürəyini əbədi əsarət tapdağında çeynədən nədir? Nə üçün sən ancaq onun olmalısən?

SOLMAZ. Zavallı çocucuq! Mən sənə acıyıram. Bu nə üçünlər ilə sən öz boynunu Altunbayın qanlı pəncəsinə keçirəcək, özünü məhv edəcəksən. O, çox yırtıcıdır. O, mənim uğrumda ətlər dolusu altun sərələmişdir. Sən unutma ki, məni almaq istəyənlərin baxışlarından daşlar parçalanmalı, qılıncına, mızrağına bütün varlıq tapınmalıdır.

ELXAN. Yox, bütün varlıq mənim qılıncıma deyil, azad diləklərə, azad vicdanlara tapınmalıdır. Məhv olmalıdır əsgir dünyanın bu qanlı fəlsəfəsi, bütün qılıncılar, mızraqlar qırılmalı, yazıq bəşəriyyəti ölüm pəncəsində boğan vuruş tanrısının qanlı heykəli, bu ölüm vasitələrinin qırıntıları altında əbədilik olaraq gömülməlidir. Başqa bir yol yoxdur. İnsanlığın nicat yolu bu mənfur məzarlığın qara torpaqları üzərindən keçməlidir.

SOLMAZ. Heyhat ki, sən bu mızraq qırıntıları ilə bir yana gedib çıxma bilməzsən.

ELXAN. Mən mızraqımı qırmadan bu qanlı heykəlin dayaqlarını qıracağam. Mən onun dayağı dini, qüvvət və altun hökmranlığını devirəcək, bütün dövlətləri, hökumətləri, adətləri, qanunları, dinləri və onların yaratdığı bütün əsgir dünyanı uçuracaq, bu həyat bayquşlarının məzarlığı üzərindən azad diləklər və azad vicdanlar dünyasına doğru çiçəkli bir yol salacağam. Bu yeni dünyanı bəzəyən azadlıq çiçəklərinin gülgün yarpaqları, oranı işıqlandıran səadət günəşinin bu altun telləri altında mən sənənin ayaqlarına enəcək, məsum gözəlliyə pərəstiş edəcəyəm.

SOLMAZ. Zavallı çocucuq! Sən bu gedişlə çox yaşaya bilməzsən. Bunun üçün sənə bilirsənmi nələr gərəkdir?

ELXAN. Yalnız bir ümid. Canlı bir hədəf, bir əməl ulduzu!

SOLMAZ. Sonra?

ELXAN. Sonra? Ox, Aqşin! Aqşin...

SOLMAZ. Aqşin?

ELXAN. Mənim Aqşin adlı bir qardaşım vardır. Mən çocucuqkən ondan ayrılmışam. Mən onu çox sevirdim, o da məni. O, aslan kimi igid və qorxmazdır.

SOLMAZ. Sonra?

ELXAN. Buradan qaçıb onu tapacağam, onunla əl-ələ verib bütün dünyaya qarşı üsyan qaldıracağam.

SOLMAZ. Elxan! Sən bilirsənmi ki, xilafət valisi Əbu Übeyd Altunbaya və atəşgaha fərman yazmış, məni almaq və Bağdad xəlifəsinin hərəmxanasına göndərmək istəyir?

ELXAN. Eşitmişəm!

SOLMAZ. Sən bilirsənmi ki, Altunbay onlara yox deməmişdir və deyə bilməz?
ELXAN. Eşitmişəm. Deyə bilməz, çünki o öz qızıllarının dağılmasından qorxur.

(Torğut görünüb, bir tərəfdə gizlənir.)

SOLMAZ. Sən bilirsənmi ki, atəşgah acıqlı Əhriməni ovundurmaq və xalqı ərəblərin sıxıntısından qurtarmaq üçün məni qurban kəsmək istəyir?

ELXAN. Bilirəm və bilirəm ki, fərman xilafətidir, atəşgah isə səni qan və qılınca təslim edir.

SOLMAZ. Sən bilirsənmi ki, mən bu odların bağrından doğmuş bir qızam? Atəşgahın əmrinə qarşı dura bilmərəm. Altunbay çox hiyləgər və yırtıcıdır. Ərəblər bütün dünyanı öz mızraqlarına təslim etmişlər. Sən özün onların dar ağacından qaçmışsan. Sən bilirsənmi ki, mənim taleyim bunların hərəkətindən asılıdır?

ELXAN. Bilirəm.

SOLMAZ. Artıq get, düşün! Səni burada görməsinlər. Yoxsa hər ikimiz məhv olarıq. Ancaq unutma ki, mən ərlərdə qüvvət, qüdrət və cəsarəti sevirəm. Bir də bu sözlər ilə gözlərinə görünmə. Sən hamısını bilirsən, get! Məni bu çəkişmələrin içindən ala bilsən... kim bilir, bəlkə də, bəlkə də...

ELXAN. Gedirəm, Solmaz! Ancaq unutma ki, nə olursa-olsun, Elxan biləgənli bu məsum gözəlliyi unutmayacaqdır... Çıx yerin dibindən, Aqşın, çıx!..

TOĞRUT. Dayan! Yazıq ki, heç bir yana gedə bilməyəcəksən. Üzərində dayandığın qara torpaqlar son yurdun, son məzarın olacaqdır.

SOLMAZ. Aman allah, Torğut, əsirgə bizi, Altunbaya söyləmə...

TOĞRUT. Artıq hamısını bilir. Dayan!

Pərdə

Altıncı görüş

(Atəşgah. Sönməz və Oddandı.)

SÖNMƏZ. Ərəblər əvvəlləri heç olmazsa böyük mərkəzlərdəki ocaqlara, ibadət xanalara toxunmurdular. İndi artıq öz yerlərini bərkitmişlər. Xalqı zorla islamlığa çevirir, iman gətirməyənin dilini kəsirlər. Ona görədir ki, xalq qorxusundan atəşgaha gəlmir.

Keçmişlərdə hər gün nə qədər qurbanlar olurdu. İndi isə...

ODDAMDİ. Dünən vur-tut səkkiz dənə qotur cücə, iki də axsaq keçi gətirmişdilər.

Bundan nə olacaq? Keçənlərdə kök toyuqlar, toğlular gəlirdi. Yeyib üçyaşar supa kimi ağnayarıdık... Deyilmi, Sönməz?..

SÖNMƏZ. Burax, Oddandı. Burada iş toyuq-cücə üzərinə deyil, daha dərinidir.

ODDAMDİ. Dərinliyinə dərinidir, ancaq söz aramızda, sonu yenə toyuq-cücədir. Yoxsa, mənə nə var ki, xalq ocağa, gəlmir... İstəyir ölənə kimi öz evinə də getməsin.

SÖNMƏZ. Təəccüblüdür ki, sən bütün ömründə ancaq qarnını doldurmuşsan, başına isə heç bir saman çöpü də salmamışsan. Odur ki, qarnın başından daha doludur.

ODDAMDİ. Axtarsan, hamısının qarnı başından bir az ağıllı çıxar. Ancaq sən ki, heç kökündən başın yoxdur. Xalis içalatsan.

SÖNMƏZ. Sən nə danışırsan, Oddamdı? Burada bütün bir xalqın müqəddəratı düşünülür. Xalq ərəb cəbrindən qurtarmaq üçün odlardan kömək istəyir. Bunlar düşünülməlidir.

Yoxsa bir adam atəşgaha gəlməz...

ODDAMDİ. Ay Sönməz! Məsələləri dərinlərə çəkmə. Xalq özü ki, gizli də olsa, ocağa gəlir. Bir cücənin nə ağırlığı var. Deginən adamlar simicləşmiş, bitdi-getdi.

SÖNMƏZ. Xalqın yoxudur. El talanmışdır. Bir yandan ərəblər soyur, bir yandan elbəylər talayır. Sən nə deyirsən, xalq cana doymuşdur.

ODDAMDİ. Hələ dünən Yanardağ deyirdi ki, ölkəni sarmış fəlakətin səbəbi Əhrimənin xalqımıza çox darılmasıdır. Onu ovundurmaq üçün ölkənin ən gözəl bir qızı—o da Solmaz.

SÖNMƏZ. Bəli, yazıq... Gözəl Solmaz...

ODDAMDİ. Bəli, Solmaz qurban verilməli və atəşgahda yandırılmalıdır.

SÖNMƏZ. Bəli, Solmaz məhv ediləcəkdir. Ancaq sən bunun səbəbini bilmirsən, deyilmi?

ODDAMDİ. Canım, nə olur-olsun. Qız qurbandan nə çıxacaq. Sizin başınızı saxta vurmuşdur. İş elə götürməlidir ki, içindən toyuq-cücə çıxsın. Çox adam Solmazın gözəlliyinə baxmaq üçün atəşgaha gəlir. Ondan sonra kim gələcəkdir.

SÖNMƏZ. Lakin, nə etmək, ərəblər, ərəblər... Solmaz atəşgahın süslü bir gəlinidir. O, ulu Hürmüzdün gözəlliyini təmsil edir. Solmaz heç, yandırılır, ancaq ərəblər! Qaraüzlü, itidişli ərəblər!.. Onlar Solmazın yox olmasını tələb edirlər və bununla da bütün ölkənin ocağını söndürmək istəyirlər, anlayırsanmı?

ODDAMDİ. Kim? Mən? Məncə yankəkil bir toyuğun məsələsi hamısından mühümdür. Ay atam, qız qurbandan nə çıxacaq, toyuqdan danış, toyuqdan.

SÖNMƏZ. Burada qurban yox, qılinc var, qılinc. Yanardağ onu qılınca təslim edir.

ODDAMDİ. Aman, Sönməz, sən məni yaman qorxuya saldın. Demək, bütün ocaqları dağıdıb, indi bizim də ocağa əl atmışlar, eləmi?

SÖNMƏZ. Onlar Solmazı alıb Bağdad xəlifəsinin hərəmxanasına göndərmək istəyirlər. El buna dözməyəcək. Qalxacaq. Ərəblər isə bütün xalqı qılincdən keçirəcəklər. Yanardağ yalvarmış, biz onu özümüz qurban bəhanəsilə yox edərək, ayaqlarına düşmüşdür. İşin içü belədir.

ODDAMDİ. Eyvah, məhv olduq...

SÖNMƏZ. Yavaş! Bu nə gurultudur?

(Xalq bir gurultu ilə içəri doluşur.)

QORXMAZ. Sanki qaldıq, bizdən nə olacaq, qapaz altında sürüklənən bir yığın səfilin yaşayışından nə çıxacaqdır?

XALQ. Biryolluq ölüm yaxşıdır. Yaşaya bilmirik, bizə bir kömək.

SÖNMƏZ. Yavaş, bir-bir söyləyin. Nə olmuşdur?

QORXMAZ. Artıq nə olacaqdır? Yaşaya bilmirik. Dünən bacımı sürüyüb aparırdılar...

SÖNMƏZ. Kim?

HAMISI. Ərəblər... Məhv olurduq. Bizə bir yol.

QORXMAZ. Bizə sığınacaq bir ölüm, örtünəcək bir məzar göstərən tapılmayacaqdır?

XALQ. Soyulduq, talandıq, bizə bir çarə...

SÖNMƏZ. Qardaşlar, azacıq gözləyin, indicə Yanardağ gələr.

QORXMAZ. İllər boyu gözlədik. Əzildik. Artıq dayana bilmirik. Bir tərəfdən ərəblər, bir tərəfdən də yolbasar elbəyilərimiz altunbaylar bizim gönümüzü soyurlar.

DÖNMƏZ (*pəltəkləyərek*). Mal bir yana, hələ siğə adı ilə bizim namusumuzu zorlayırlar...

İLDIRIM. Ərəb əsgərlərinin qorxusundan qızlarımız, gəlinlərimiz nəfəs çəkə bilmirlər.

XALQ. Yaşamaq mümkün deyil. Dolana bilmirik, odlardan kömək istəyirik.

SÖNMƏZ. Sus... Qardaşlar, ərəblərin adlarını çəkməyin.

QORXMAZ. Nə vaxtadək susulacaqdır! Artıq susulacaq bir şey yox. Dayanılacaq bir şey qalmamışdır...

XALQ. Çarə göstərin! Qadınlarımızı aparırlar. Komalarımızı dağıdırlar...

ODDAMDI. Çığırmaqdan bir şey çıxmaz. Yaxşısı budur siz nəzir gətirin. Toyuqdan, cücədən, qoyundan, keçidən, kim nə bacarırsa, nə qədər bacarırsa, nə qədər çox bacarırsa, müqəddəs odlara qurban gətirin.

QORXMAZ. Artıq bıçaq sümüyə dayanmışdır. Biz bu ərəb yırtıcılarından, bu vəhşi elbəyilərdən qurtulmalıyıq.

ODDAMDI. Əlbəttə, hər şey qurban verməklə, toyuq-cücə gətirməklə düzələr. Yoxsa...

SÖNMƏZ. Sus, Yanardağ gəlir. Ancaq ərəblərin adını çəkməyin. (*Baxınaraq.*) Hər yerdə ərəb casusları vardır.

(Yadardağ gəlir.)

QORXMAZ. Olsun, biryolluq söyləsin. Ölməliyiksə, ip tapaq. Vuruşmalıyıqsa, xəncər-bıçaq axtaraq. Qalmalıyıqsa, hərə bir yana qaçıb başını qurtarsın. Yoxsa, bütün ölkə geniş və amansız bir həbsxanaya çevrilmişdir. Bu zülm artıq dayanılacaq bir şey deyildir.

XALQ. Deyildir, deyildir!

YANARDAĞ. Ey ulu Hürmüzdün pak və təmiz övladları! Acıqlı Əhrimən elimizə çox acıqlanmış, nə qədər adi qurbanlar verilsə, ovunmur. Ona görə də atəşgah bu acıqlı ruhu ovundurmaq üçün ölkənin ən dəyərlili bir cavahirini, dünya gözəli, odlar gəlini Solmazı qurban verməyi qərara almışdır.

DÖNMƏZ. Kimi? Solmazı?

İLDIRIM. Eyvah, odlar gəlini gözəl Solmazımı?

YANARDAĞ. Özgə bir yol yoxdur. Bu gündən ulu Hürmüzdən təlqinilə Solmazın bəkarəti ulu Hürmüzdə tapşırılacaq. İbadətdən sonra yandırılacaqdır.

(Rəbi ərəb əsgərlərilə gəlir.)

RƏBİ. Dayanın! Kimsə yerindən tərpənməsin!

XALQ (*qatışıq*). Eyvah, məhv olduq.

(Çaxnaşma.)

SÖNMƏZ. Aman, ağam, dağıtmayın ibadət xanamızı.

RƏBİ. Orasını sonda görürük. Yalnız doğrusunu deyəcəksiniz. Bu adamların arasında Elxan biləgənli kimdir? O, burada Babək adilə yaşayırmış.

YANARDAĞ. O, burada yoxdur.

SÖNMƏZ. Altunbayın kələsidir. Oradan soruşa bilərsiniz.

ODDAMDI. Sən sus, canım, birdən tutdu ki, sən özünsən, ya tanıyırsan. Kim sübut edəcəkdir? (*Rəbiyə.*) Ağ, o dinsiz bir sərəmədir. Buralara gəlməz.

RƏBİ. Sus, cəhənnəm bəkçisi! Kimi harada tapmağı biz çox gözəl bilirük.

QORXMAZ. Kaş ki, bütün dinlilər onun kimi ola idi.

RƏBİ. Necə, doğrudur?! Siz hamınız doğrudunuz. Buraya toplaşib islama və bir olan allaha qarşı təbliğət aparırsınız. Kimdir ona doğrudu deyən? İrəli çıx! (*Qorxmaz çıxır.*)

Sarıyın qollarını!

YANARDAĞ. Ağam! İslama qarşı təbliğət... And olsun...

RƏBİ. Burax, burax! And içirəm deyə, bütün cəhənnəmin odlarını buraya doldurma.

Yaxşı, bu adamların içində bakılı Qorxmaz kimdir?

QORXMAZ. Mənəm.

RƏBİ. Çox gözəl, anlaşıldı. Sən Elxanı haradan tanıyırsan?

(*Sükut.*)

Sən dünən də bir islam mücahidini balta ilə vurdunmu?

QORXMAZ. Onlar bu gün də qardaşımı boğazlamışlar, bacımı sürüyüb aparmışlar.

Qəlbinizdə mərhəmət yoxmu?

RƏBİ. Çox gözəl! Eldar oğlu İldırım kimdir?

İLDIRIM. Mənəm.

RƏBİ. İrəli gəl! Qartal oğlu Dönməz kimdir?

DÖNMƏZ. Məm-mə mənəm.

RƏBİ. İrəli gəl! Sarıyın!..

DÖNMƏZ. Mənim a-anamı za-za-zad-kəkə-kək... qu-qu-qu...

RƏBİ. Bəsdir quqquldadın. Bu adamların içində Qaçmaz oğlu Toğrul kimdir?

İLDIRIM. O, xristiandır, buraya gəlməz.

SÖNMƏZ. Xristianlar buraya gəlməzlər.

ODDAMDI. Sən sus, canım! Tutdu ki, sən özünsən, nə deyəcəksən?

RƏBİ. İbadət vaxtı! Siz buraya ibadət üçün deyil, fahişələrin gözəlliyini seyr etmək üçün gəirsiniz.

QORXMAZ. Bu təhqir bitməyəcəkmi?

RƏBİ. Səsini kəs! (*Qırmancı onun başından vurur.*) Tələsmə. Biz bu gün hesablaşırıq.

Doğrusunu deyir, Toğrul kimdir?

YANARDAĞ. Ağam, and olsun...

RƏBİ. Bəsdir, götürün hamısını, yerində ayırd edərük.

(*Gedirlər. Gülgün son dərəcə həyəcanlı bir halda ağlayaraq gəlir.*)

GÜLGÜN. Eyvah! Öldürdülər, doğradılar, mənə bir kömək!

QATIŞIQQ SƏSLƏR. Kim? Nə?

GÜLGÜN (*Yanardağın ayaqlarına qapanaraq*). Elbəyimiz bacımı borc yerinə almışdı. Bacım da dayanmamış, qaçmış, o da öz adamları ilə gəldi. Atamı yaraladılar, bacımı da öldürdülər, gözümün qabağında doğradılar. Aman, mənə bir kömək, siz, ey islamlar, atəşpərəstlər, xristianlar, dinlilər, dinsizlər, mənə bir kömək, öldürdülər, doğradılar...

Pərdə

Yeddinci görüş

(Altunbayın evi. Altunbay, Solmaz və Elxan.)

ALTUNBAY (*sinirli*). Maraqlıdır, zavallı, miskin bir qulda bu qədər cəsarət, çox maraqlıdır! Sən söylə, barmağında atəşgahın müqəddəs üzüyünü gəzdirən, gözlərində Hürmüzdün məsum gözəlliyini təmsil edən odlar gəlini, səndəmi onu sevirsən? SOLMAZ. Mən heç bir şey bilmirəm.

ALTUNBAY. And içirəm günəşin işıqlı tellərinə, dediyinizdə bir kəlmə yalan olsa, hər ikiniz məhv olacaqsınız. O da, sən də!

SOLMAZ. Mən heç bir şey bilmirəm, mənə yalnız onun sözləri maraqlandırır.

ALTUNBAY. Bəli, onun sözləri çox maraqlıdır. Mən də səni daha artıq xoşlandırmaq üçün onun füsunkar dilini dibindən kəsdirib atdıracağam. Yox, yox, hər ikiniz məhv olacaqsınız, mənə verəcəyim cəza çox ağır olacaqdır.

SOLMAZ. Mən ona qarşı heç bir şey düşünmürəm.

ALTUNBAY. Solmaz, Solmaz! Mənim bu adımı, bu qüvvət və iqtidarımı belə miskin bir köləyə dəyişməyin nə qədər acıdır!

SOLMAZ. Altunbay, ağamız...

ALTUNBAY. Solmaz, zavallı, sən məhv olacaqsan. (*Elxana*.) Yaxşı, sən söylə, əziz filosof, sözlərin yarımçıq qaldı.

ELXAN. Mənim sənə deyəcək bir sözüm qalmadı.

ALTUNBAY. Yalnız orasını mənə anlat ki, sən kimsən?

ELXAN. Mən... Mən dünyada səadət yarada biləcək ulu bir qüvvət...

ALTUNBAY. Ha-ha-ha! (*Çağırır*.) Torğut! (*Torğut girir*.) Torğut! Sən söylə, bu zavallı kimdir?

TORĞUT. O sizin kölənidir, ağamız.

ALTUNBAY. Haradan və necə alındı?

TORĞUT. Hərrac bazarından, əlli dirhəmə.

ALTUNBAY. Eşidirsənmi? Mən ona nə edə bilərəm?

TORĞUT. Hər bir şey, ağam, bağışlaya bilərsiniz...

ALTUNBAY. Neçin oradan başlayırsan, alçaq, yaramaz! (*Hiddətlə köksündən vurur, Torğut yıxılır*.) Köksündə kölə qəlbi döyünür.

TORĞUT. Ağa, öldürə bilərsiniz, boğdura bilərsiniz, quyuya atdıra bilərsiniz, diri-diri yerə basdırı bilərsiniz.

ALTUNBAY. Eşidirsənmi?

ELXAN. Qoy bunların hamısına həyat və mühit utansın.

ALTUNBAY. Sən anla ki, sənin bütün varlığın məndən asılıdır. İstədiyim qırpımda qara torpaqlara dönəcəksən.

ELXAN. Bilirəm. Ancaq məndən nə istəyirsən?

ALTUNBAY. Hələ dur. Səndə doğrudan da bir ər ürəyi varsa, açıq söylə: Solmazı çoxmu sevirsən?

ELXAN. Bəli, çox! Onsuz varlıq mənim üçün bir heç, yaşayış mənasızdır. Hər baxışında yeni bir dünya gülümsəyən bu baygın füsunkar gözləri, hər gülüşündə bir həyat çırpınan bu incə, titrək dodaqları, hər görünüşündə yeni bir əməl, yeni bir dilək parlayan bu ilahi heyəti sevməmək mümkünmü? Daha nə soruşacaqsan?

ALTUNBAY. Uf, dəhşət! Nankor, qaraüzlü nankor... Eviyədə yaşadığın, çörəyini yediyin bir adama...

ELXAN. Yediyim bu çörəyi mən becərmişəm. Oturduğun bu geniş sarayın daşları əllərimin qabarlarından yapılmış, torpağı alın tərimlə, göz yaşlarımla yoğrulmuşdur.

ALTUNBAY. Demək, mənim heç bir şeyim yoxmuş!

ELXAN. Yox.

ALTUNBAY. Yoxsa özgənin nişanlığına vurulduğun da...

ELXAN. Sənin nişanlığı yoxdur. Barmağında üzük gəzdirən bir qız, qabırğasında damğa gəzdirən bir öküz, mənəcə, birdir.

ALTUNBAY. Səncə Solmaz kimindir?

ELXAN. Hər halda sən deyil və olmamalıdır.

ALTUNBAY. Mənim deyilsə, sənini olmalıdır?

ELXAN. Yox. Mənim də olmamalıdır.

ALTUNBAY. O zaman kimin olmalıdır?

ELXAN. Kimsənin. O hamının, hamı da onun olmalıdır. O öz istəklərinin, öz diləklərinin olmalıdır.

ALTUNBAY. Öz istəklərinin, çox gözəl. Sən bu qanunu haradan düzəltədin?

ELXAN. Bütün qanunların heçnəliyindən!.. Mənim üçün dünyada qanun adlı bir şey yoxdur. Ən böyük qanun—şəxsin azad diləkləridir. Altunlarını saxlamaq, haqsızlığını doğrultmaq, ağılığını bərkitmək üçün uydurduğunuz yapma qanunları, yalan dinləri mən tanımıram. Mənim tanrım, başqalarına zərər verməz azad diləklərimdir.

ALTUNBAY. Gözəl dindir! Mənim arvadım mənim olmaya da bilərmiş.

ELXAN. Sənin daimi bir arvadın ola bilməz. Mən quru daşlara, cansız şeylərə, dilsiz heyvanlara belə fərdlərin yiyəlik haqqını qəbul etməzəkən, insan üzərinə insan yiyəliyini sormağ gülüncdür. Bir qırpım belə durarsa, həyat ola bilməz. Həyatın mütəmadi yürüşlərində hər hərəkət bir təkamül, hər dəyişiklik bir duyğu və hər duyğu bir dilək doğururkən, daimi nikahlardan danışmaq—həyatın axınıni saxlamaq deməkdir. Bu gün sənini olacaq qadın, yarın istərsə başqası ilə ola bilər.

ALTUNBAY. Bəli. Sənin dinin çox maraqlıdır. Solmazı maraqlandıran da burası olmalıdır. O, Bağdad xəlifəsinin hərəmxanasında da bu sözləri sayıqlayacaqdır.

SOLMAZ. Aman allah! Bu ad bir iynə kimi mənim ürəyimə sancılır. Yox, Altunbay, mən yabançı ellərə əsir gətməkdən isə, öz doğma odlarımın qoynunda ölmək istəyirəm.

ALTUNBAY. Bəli, Solmaz, ancaq bu yeni peyğəmbər səni müdafiə edəcəkdir.

ELXAN. Sən edəcəksənmi?

ALTUNBAY. Mən, bütün dünyaya meydan oxuyan bir qüvvətə qarşı dura bilmərəm. Onu müdafiə edə bilmərəm.

ELXAN. Mən isə edərdim.

ALTUNBAY. Axı sən anla ki, bu çarpışan qüvvətlərə qarşı sən bir heçsən.

ELXAN. Lakin mən bu heçliklə də bir həqiqətəm.

ALTUNBAY. Eləmi? Mənə bax. Sənin sözlərin çox maraqlıdır. Sən heç də ağilsız deyilsən. Həyatda hər kəs aldana bilər. Sən isə yalvarıb...

ELXAN. Aldandığım yox. Dediyim düşüncələrimdir. Yalvarışı isə məndə görə bilməyəcəksiniz.

ALTUNBAY. Eləmi? Çox gözəl! Solmaz, bizi tək burax. (Torğuta.) Sən də get, çağıraram. (Solmaz və Torğut gedirlər.) Artıq yetər. Mən fikrimi dəyişdim. İndi, yeni peyğəmbər, yaxın gəl, dinlə. Sən çox mahir bir nişançısan. Sevdinin qız bütün ölkənin ən gözəl qızı—odlar gəlinidir. Biz gələcəkdə çarpışarıq. O, üstün çıxanın olacaqdır. İndi isə bir tərəfdən ərəblər onu alıb Bağdad xəlifəsi Məmunə hədiyyə göndərmək istəyirlər. Bu olmazsa, atəşgah onu qurban ad ilə yandıracaqdır. Birincilər süngüyə, ikincilər isə xalqın kobud başsızlığına dayanırlar. Hədəf bir, nəticə də bir və heçdir.

ELXAN. Sən qızlarının dağılacağından qorxub qımıldanmırsan.

ALTUNBAY. Mənə bax. Sən çox gözəl bir nəticəsən. Yurdumuzda çarpışan qüvvələrə qarşı sənin fəlsəfən ən kəskin bir qılıncdır. Elxan biləgənli, sən Solmazı sevirsən, özündə onu qoruyacaq bir cəsarət duyur isən, and iç, əlbir çalışaq... Neçin susursan? Sözlərin doğrudursa, ölümdən qorxmursansa, and iç.

ELXAN. And içirəm ki, mən son günümədək onu bütün varlığımla bütün dünyaya qarşı qoruyacağam. Ancaq sənsiz!

ALTUNBAY. Neçin?

ELXAN. Çünki bizim gedəcəyimiz yollar başqa-başqadır.

ALTUNBAY. Halbuki mən sənin mənəvi qüvvət və cəsarətini maddi köməyimlə gücləndirə bilərdim. Sən doğrucu bir peyğəmbər də olsan, altunsuz bir iş görə bilməzsən.

(Səhnə ardından bir inilti qopur və getdikcə acı bir fəryad şəklini alır.)

ELXAN. Mən bütün həyat fəlsəfəsini gücsüzlərin, yoxsulların yalvarışı, güclülərin, varlıların mərhəməti və səxavəti üzərində quran sayğısız peyğəmbərlərin məntiqsizliyini təkrar etmək istəmirəm. Mən gücsüzlərin, yoxsulların taleyini güclülərin, varlıların mərhəmət və səxavətinə deyil, onların öz əllərinə tapşırıram. Dünyada əbədi səadət, azadlığı, sevgiləri, birlik və qardaşlığı tərəhhümlər, sədəqlər düzəltməyəcəkdir. İzlədiyim sevgi, birlik və qardaşlıq dünyası qurulmadıqca, mən ac oğruluqları, yolbasarlıqları doğruldu, bütün həyata başsızlıq bildirişi verir, bütün əski dünyaya qarşı hər b açırım. Budur mənim gedəcəyim yol, istəsən, mənimlə gedə bilərsən.

ALTUNBAY. Elxan biləgənli, cocuq olma. Altunsuz dünya keçinməz. Çiyin-çiyinə gedə biləcəyimiz yolu ayırma. Mən altunlarımla sənə gizli kömək edə bilərəm.

ELXAN. Mənimlə gedəcək olsan, səni xalqdan ayıran bu altunlardan, bu sansız sərvətdən bir qırımda vaz keçib, yola çıxmalısan.

ALTUNBAY. Elxan, bir də unutma ki, sən ərəblərin dar ağacından qaçmış bir adamsan, sənin Elxan olduğunu ancaq mən bilirəm. İndi gəl (*onun əlindən dartıb pəncərəyə doğru sürüyür.*) bax! Nə görürsən?

ELXAN. Hər gün gördüyüm qanlı dəhşətlərdən biri, hər gün mənimlə çiyin-çiyinə Solmazın taxtını gəzdirən yazıq Daşdəmiri uzatmışlar, yaş çubuqlarla yalın kürəklərinə döyürlər. Qanı göylərə sıçrayır...

ALTUNBAY. O, sənin Solmaza qarşı eşqini bilir və gizlədirmiş.

ELXAN. Yalan! O heç bir şey bilmir. O günahsızdır. Mənəm müqəssir, mən.

ALTUNBAY. Torğut! (*Çağırır, sonra Elxana.*) Unutma ki, bir dəqiqədə məhv ola bilərsiniz.

(*Torğut gəlir.*)

ELXAN. O yazıqda heç bir günah yoxdur.

ALTUNBAY. Əllərinizdəki qan nədir?

TORĞUT. Kələnləyə yüz çubuq vurulmasını buyurmuşdunuz.

ALTUNBAY. Vuruldumu?

TOĞRUT. Səksənincidə öldü.

ELXAN. Dəhşət! Yerlər qan, göylər qan!

ALTUNBAY. Son sözümdür, cocuq olma, düşün, yollarımızı ayırma.

ELXAN. Mümkün deyil, anlayırsanmı, mümkün deyil. Bu kələnlilik dünyası, bu altun hökmranlığı, bu qılınc hakimiyyəti sürdükcə, bu qanlı əllər yuyulmayacaqdır. İndicə günahsız bir nsane ürəyi susduruldu. Halbuki mən onu altunlara, dinlərə, kələnlilikə qarşı çağırarkən acıqlanıb atdığı baltanın yeri budur, köksümdədir. Qanı hələ də dayanmamışdır. Mümkün deyil, mən bu qanlı altun və qılınc hökmranlığına düşmənəm. Mənim vuruş yollarım bu qanlı sarayların xarabalıqları üzərindən keçir, anlayırsanmı! Mən insanlığın ümumi və əbədi səadətini bu şəxsiyyət istibdadının məzarları üzərində tikmək istəyirəm, anlayırsanmı! Düşündüyüm vuruşda ilk düşmənim ərəb basqınçıları, ikinci düşmənim bəşəriyyəti salıxdıran və gücsüzləri əzdirən dinlər, üçüncü düşmənim isə kələnlilik törədən bütün indiki ictimai mühit və yaşayış, quruluşdur ki, onun da başında sən və sən kimi nsane qəssabları dururlar. Başqa yol yoxdur. Mənim yolum sənə qarşıdır.

ALTUNBAY. Mən də sənə qarşıyam. (*Üzünə bir sillə çırpır və eyni zamanda.*) Torğut! (*deyə İşarə edir, üç-dörd nəfər İçəri girir.*) Bəyənirsinizmi?

ELXAN. Bəli, o elə də olmalıdır. Zətən hər bir düha mühitin sapqınlığından, hər bir dahi mühitin yumruqları, təpikləri altından doğur.

ALTUNBAY. Eləmi?.. Torğut!.. (*Elxanı döyə-döyə çıxarırlar.*) Ölüncəyədək. Elə, elə! Yalvaracaqsan. Elə, bərkdən!

ELXAN. Mən dilimi gəmirəcəm, düşməne qarşı inləməyəcəyəm. Yalnız bir ricam var, qardaşım Aqşin sağ isə, məni arayacaq. Ona məndən son vida.

ALTUNBAY. Torğut! (*döyməkdə davam edirlər.*) Bərkdən, elə, elə!

TOĞRUT. Ağam, qan yerə axacaq.

ALTUNBAY. Olsun, bərkdən, elə!

SOLMAZ (*bir həyəcanla İçəri atılaraq*). Altunbay, aman, bağışla, mən kimsəni sevmirəm. Öldürmə, bağışla!

ALTUNBAY. Hm! Dayana bilmədin! Bərkdən, elə, elə!

SOLMAZ (*bir iztirabla Altunbayın ayaqlarına qapanaraq*). Aman, əfv et, yazıqdır, öldürmə!

ALTUNBAY. Sapqın qadın, sən susmayacaqsan?

(*Boğazından yapışıb boğmaq istərkən Rəbi öz dəstəsilə girir.*)

RƏBİ. Dayanın, bu nədir? (*Hamısı dayanır.*) Onların təqsiri nədir?

ALTUNBAY (*yaltaqlanaraq*). Ziyankardır, ağam!

RƏBİ. Omu? Yaxşı. (*Əsgərlərə.*) Onu saxlayın. Onun üçün bizim xüsusi qanunumuz vardır. Daşqalaq edilməlidir. Sonra, söyləyin, burada biləgənli Elxan kimdir? O burada Babək adı ilə yaşayırmış.

(*Sükut.*)

SOLMAZ (*yavaşdan Altunbaya*). Sən göstərməyəcəksən, deyilmi?

RƏBİ. Bu nə sükutdur? Sizdən soruşuram Elxan kimdir?

ELXAN. Mənəm, mən...

RƏBİ. Çox gözəl! Bəlli oldu. İslam dininə, bir olan allaha qarşı üsyan qaldıran, xalq içində təbliğat aparıb, eli dinsizliyə, zinaya, yolbasarlığa, üsyana çağıran sənsənmi?

ELXAN. Bəli, mənəm.

RƏBİ. Sən hələ bir yol həbsdə olmuşsanmı?

ELXAN. İki yol. Sonuncuda dar ağacından qaçdım.

RƏBİ. Çox gözəl, bu dəfə artıq ölümdən qaça bilməzsən. Dar ağacı hazır, budur, fitva əlimdədir. Altunbay, sən belə yaramazları gizlədirmişsən!?

ALTUNBAY. Mən bilməmişəm, ağa. Mən onu hərrac bazarından almışam.

RƏBİ. Yaxşı, sən də bizimlə gedəcəksən. O qız nə deyir?

ALTUNBAY. Heç, ağam, bağışlanmasını diləyirdi. Mən özüm Əbu Übeydə ərz edərəm. Bəlkə nahar edər, sonra gedərsiniz?!

RƏBİ. Burax bu dilləri, haydı!

ALTUNBAY (*Elxanın yanından keçərkən yavaşca*). Sərsəm hərif, məhv olduq.

ELXAN (*Solmaza doğru sürəkli vida baxışları ilə*). Olsun, yalnız ona toxunulmasın.

(*Gedirlər. Solmaz bir təhəssürlə ardlarınca baxıb qalır.*)

SOLMAZ. Ox, küskün tale, küskün tale! (*Ağlayaraq dizi üstə düşür.*)

Pərdə

Səkkizinci görüş

(*Xilafət valiliyi. Əbu Übeyd Zübeyr*)

ƏBU ÜBEYD. Yaz ki, atəşpərəstlərcə yaxşılıq tanrısı Hürmüzd həmişə işıqlarda, paklıq və gözəlliklərdə təcəssüm edir. Ona görə də bu qız hər gün ibadət vaxtı öz nişanlısının evindən atəşgaha gəlib, öz füsunkar gözəlliyilə xalqa qarşı durmalıdır. Atəşgah mübidləri buna dini bir rəng verirlərsə də, hər şeydən əvvəl, bu, xalqın bədii duyğularını oxşamaq və xalqı atəşgaha sürükləmək üçündür. Odlar gəlininin gözəlliyini görmək üçün ölkənin hər

tərəfindən gənclər, dəliqanlılar, hətta qocalar, qadınlar belə axışib gəlirlər. Baş ocağın təməlini sarsıtmaq üçün bu qız mütləq atəşgahdan çıxarılıb tələf edilməlidir. Ancaq gözlədiyimiz qüvvə gəlib yetişmədiyindən, böyük üsyanlara yol verməmək üçün, tədrici tədbirlər görülür. Yaz. Təzyiq davam edir. Kiçik ocaqlar tədriclə dağıdılır. Söz və işlə islamın nəşrinə, xalqın ruhən ərəbləşməsinə çalışılır. Azadlıq üçün mübarizə təşəbbüsləri amansızcasına boğulur. Üsyançılar, xüsusilə başçıları təqib və dərhal edam edirlər. Vergilər toplanır. Azərbaycanın xristian və atəşpərəstlərini üsyana təhrik üçün Bizans imperatorluğu tərəfindən göndərilmiş məktubu, toplanmış vergiləri, dəvələr ilə neft göndəririk. Baqi salam. Əmirəlmöminin xəlifənin əllərin öpürük.

AQŞİN (*girərək*). Salaməleyküm!

ƏBU ÜBEYD. Və əleyküm, buyurun, Aqşin! (*Zübeyrə*.) Yaxşı, gerisini özün yaz, bitir. (*Aqşinə*.) Səfəriniz çox uzun sürdü. Barı qardaşınızdan bir xəbər bildinizmi?

AQŞİN. Yox, üç gündür at belində dağları, daşları gəzirəm. Cocuq ikən yaşadığımız oba dağıdılmışdır. Qardaşımdan isə soraq bilən yoxdur.

ƏBU ÜBEYD. Türküstana nə vaxt gedirsiniz?

AQŞİN. Məktub göndərdim. Bu axşam da özüm yola düşürəm. Ancaq yenə qardaşımdan nigaran və gözü yaşlı gedirəm.

ƏBU ÜBEYD. Adını söylərsiniz, biz də soraq edərik. Tapılırsa, məktubla bildirə bilərik.

AQŞİN. O çox gözəl olar. Təkcə qoca dayımı tapa bildim. O da mənimlə danışmaq istəmədi.

ƏBU ÜBEYD. Nə üçün?

AQŞİN. Mənim müsəlman olduğumu bilincə: “Sən bizim yurdumuzu tar-mar edən, atəşgahlarımızı xaraba, xalqımızı əsir edən ərəblərin dininə iman gətirmişsən. Get, ulu Hürmüzdün və yazıq xalqımızın düşməni, mən xain ilə danışmaram,”—deyə ağladı. Qardaşımı soruşdum, nə qədər yalvardım, göstərmədi. Acıqlandım. Həlak edəcəkdim, yalnız qocalığına bağışladım.

RƏBİ (*girərək*). Nəhayət, Elxanı tapdım. Düşmən ünsürlərdən də bir çoxunu yaxaladım. Dustaqdadırlar. Altunbay da əmrə müntəzərdir.

AQŞİN (*bir maraqla*). Rəbi, kimi dedin, Elxan kimdir?

RƏBİ. Biləgənli bir qul, dinsiz bir hərif.

AQŞİN. Biləgənli Elxan.

ƏBU ÜBEYD. Amma Aqşin, o bir bəla, bir cəhənnəmdir.

AQŞİN. Aman, nə deyirsiniz? Biləgənli Elxan, o mənim qardaşım olacaqdır. Mənim ürəyim döyünür. Gəncdirmi?

RƏBİ. İyirmi-iyirmi bir yaşlarında.

AQŞİN. Aman, o özüdür. O, mənim qardaşımın yadigarıdır.

ƏBU ÜBEYD. Elə isə, çox təəssüf! Bu adam islamın, daha doğrusu, bütün dinlərin amansız bir düşmənidir. Atəşpərəst belə deyil. Qəti bir dinsiz və əxlaqsızdır.

AQŞİN. Aman, nə deyirsiniz?

ƏBU ÜBEYD. Hökumət, din və şəriətləri qırğın yaradan bir amil görür. Bunlara lüzum görməz. Fərdlərin xüsusi mallarına, hətta ərnlərin arvadlarına belə yiyəlik haqqını tanımayan, izdivacı haqsızlıq görən bir dinmi və ya təriqətmi söyləyək, çıxartmışdır.

Bunlar heç, hələ siyasətcə dayanılmaz bir adam! Xalqı bizə qarşı qiyam etdirmək üçün dəstələr hazırlayır.

AQŞİN. Aman, nə deyirsiniz?

ƏBU ÜBEYD. Edamına qərar verilmişdir.

AQŞİN. Edammı? O mənim qardaşımın bircə yadigarıdır. Mən onu tutduğu yerdən qaytararam.

ƏBU ÜBEYD. Düşüncəli bir adamdır. İslamı qəbul edərsə, bir ordu qədər əhəmiyyəti vardır. Böyük bir mövqe tuta bilər. Lakin o dönməyəcək. Mən onu görmüşəm. Qəti və sarsılmaz adamdır.

AQŞİN. Yox, yox, o məni çox sevir. Biz bir-birimizi qardaş deyə çağırırıq və eləcə də sevirik. Mən onu doğru yola qaytararam.

ƏBU ÜBEYD. Altunbay gəlsin. (*Rəbi onu gətirir.*) O, bu adamın qulu imiş.

(*Altunbaya.*) Altunbay, başqa ad ilə gəzdirdiyin adamın xalqı ərəblərə qarşı üsyana çağırır dəstələr düzəltdiyini bilirsinizmi?

ALTUNBAY. Mən bilməmişəm, ağam! Mən özüm də onu öldürmək istəyirdim. O, dinsiz və əxlaqsız bir səfildir. Ağ təsdiq edə bilər.

RƏBİ. İçəri girərkən qolu bağlı, uzadılib döyüldüyünü gördüm.

AQŞİN. Aman, zavallı qardaşım! Rəbi, dayana bilmirəm. Tez məni onun yanına aparın.

Mən onu qaytararam.

ƏBU ÜBEYD. Gedin, ancaq unutmayın ki, əgər dönməzsə, biz onu sağ buraxmayacağıq.

AQŞİN. Yox, yox, mən onu doğru yola gətirərəm.

(*Gedirlər.*)

ƏBU ÜBEYD. Altunbay, artıq sizin qulunuz asılacaq, siz özünüz də...

ALTUNBAY. Mən, ağa, islamı qəbul etmək qərarına gəlmişəm.

ƏBU ÜBEYD. Nə vaxt? Dar ağacından asıldıqdan sonra mı?

ALTUNBAY. Xeyr, ağa! Dünəndən, səhərdən.

ƏBU ÜBEYD. Sizi təbrik edirəm. Lakin siz bu gün səhər vergiləri gətirməliyiniz.

ALTUNBAY. Ağa, kəndlərə tövcü qoymuşam. Taxılı yığıb bitirməmişlər. Mənim öz bəhrələrim də qalmışdır.

ƏBU ÜBEYD. Artıq söz bimirəm. Səhər axşam bütün vergilər burada olmalıdır. Ondan başqa, Bağdaddan aldığı xəbərə görə bir aya kimi iki min əsgər üçün səfər və müharibə ləvazimatı düzəltməli, bir də, Bağdada neft göndərmək üçün əlli dəvə verməlisiniz.

ALTUNBAY. Ağa, kəndlilər vermir, üsyan qaldırırlar.

ƏBU ÜBEYD. Hamısını qılıncdan keçirtdirərəm. Sən özün də asılırsan.

ALTUNBAY. Mən müsəlman olacağam.

ƏBU ÜBEYD. Mənə fərqi yoxdur, söylədiyim şeylər vaxtında verilməlidir.

ALTUNBAY. Bir də, ağa, mənə sizin üçün çox gözəl və dəyərli yaqut vardır. Müsəidənizlə

...

ƏBU ÜBEYD. Yaxşı. Solmaz nə oldu? Artıq müsəlman olduqdan sonra da onu əmirəlmöminin xəlifədən qaçıraçaqsınız mı? Gedin. Nə az, nə çox, üç gün sizə vaxt.

ALTUNBAY. Ağa, artıq Solmaz atəşgaha köçürülür və bu günlərdə yandırılacaqdır.

ƏBU ÜBEYD. Eləmi? Yaxşı, gedin. Sizi çağırırdıram. (*Rəbi gəlir.*) Dediklərimin hamısı olmalıdır.

ALTUNBAY. Gözlərim üstə. (*Gedir.*)

ƏBU ÜBEYD. Rəbi, Solmaz bu gün atəsgaha köçürüləcəkmis.

RƏBİ. Xəbər alınmışdır, ağa.

ƏBU ÜBEYD. Neçin mənə bildirilməmiş? O qız bir qırpım belə göz altından qaçırılmamalıdır. O, tələf olmamalıdır. Tez, mümkün qədər tez... O cəhənnəm bəkçisini içəri buraxdır. (*Əlindəki kağıza baxır, sonra içəri girib qapıda dayanmış Oddamdiya.*) Sən nə istəyirsən?

ODDAMDİ. Ağa, sizin əsgərlərdən biri zəhmət çəkib mənim qızımı zad eləmişdir. Eh... Böyük iltifat və təntənə ilə saçlarından sürüyüb aparmışdır. Cocuqucağaz on-on dörd yaşındadır. Hələ evin qarşısında toyuq-cücəyə baxırmış...

ƏBU ÜBEYD. Cəhənnəmin kor bəkçisi, belə xırda işlər üçün şikayətə yer tapmadınmı?

Rəbi! (*Hiddətlə ona baxır.*)

RƏBİ. Ağa, mühüm bir işi olduğunu söylədi.

ODDAMDİ. Ağa, xırdacalar qulaq vermirlər. Getdim, döyüb qabırğalarını yumşaltdılar. Qızcıcağaz balaca uşaqdır.

ƏBU ÜBEYD. On yaşında qıza balaca deyilməz.

RƏBİ. Bir də, ağa, əsgərlərə siğə haqqı verilmişdir. Həm də bunlar münkir olduqları üçün qazının fitvasilə...

ƏBU ÜBEYD. Şəriətə hər şeyləri halaldır. Apar, yanıma gəlmək üçün yalan dediyinə görə, bu cəhənnəm bəkçisinə əlli taziyanə vurdurub, altı ay həbs etdir.

ODDAMDİ. Aman, ağa, bağışlayın. İstəyirsiniz toyuq-cücələri də aparsınlar.

ƏBU ÜBEYD. Get, get.

ODDAMDİ. Aman, ağa! (*Ayaqlarına qapanır.*) Altı-yeddi də kök qoyun var. Məni əsirgəyin. Qocayam, uşaqlarım var.

ƏBU ÜBEYD. Get, get, aparın bunu.

RƏBİ. Get dedilər get. (*Boynundan çölə itəliyərək.*) Bunu saxlayın.

ƏBU ÜBEYD. Rəbi, Aqşin getdimi?

RƏBİ. Quş kimi həbsxanaya uçdu. Aman, qardaşını nə qədər də sevirmiş!

ƏBU ÜBEYD (*yavaşca*). Rəbi, mən bilirəm o hərif öz fikrindən dönməyəcəkdir. Fikrində də tək deyildir. (*Kağıza baxaraq.*) Qormaz, Toğrul, Dönməz, İldırım və başqaları asılacaqdır. Elxanın isə, səssiz başı kəsiləcəkdir. Sonradan qaçmış deyiləcəkdir. Aqşin elə bilməlidir. Anladınmı? Həm də bu gecə. Get. Solmazı da unutma.

RƏBİ. Baş üstə, ağa.

ODDAMDİ (*qapıdan soxularaq*). Ağa, üç-dörd də damazlıq vardır.

ƏBU ÜBEYD. Cəhənnəm ol, cəhənnəm zəbanəsi! (*Qapıya doğru atılır.*)

Doqquzuncu görüş

(Həbsxana. Dustaqlar bir iniltilə yerə sərilmişlər.)

QORXMAZ. Lakin səndə tuhaf bir səbir varmış. Bir gün böyük bir izdihamin səni söyərək, lənətlər sovuraraq, səni daşladığını gördüm. Ertəsi gün isə aldığı son bir parça çörəyi özün yeməyib, dünən sənə daş atan qocaya verdin. Mən sənün ürəyinə heyrət edirəm. DÖNMƏZ (*pəltəkləyərek*). Xalq öz faydasını bilmirsə, sənə nə var. Bədənin xəlbirə dönmüşdür.

ELXAN. Xalqın gözləri qapalıdır. O öz dostunu çox vaxt tanımır. Mən ondan təşəkkür gözləməyirdim. Ona görə də atdığı daşlara da darılmırdım. Köksümdə açılmış hər bir daş yararı mənim üçün zəfər çiçəyi qədər sevilmişdir. Ox, əgər xalq məni anlamış olsaydı... Mənim səmimi qorxmaz, fədakar bir köməyim olsaydı... Ox, Aqşin, Aqşin! Gözlədim, gəlmədi, axtardım, tapılmadı.

İLDİRİM. Artıq hər şey bitdi. Sabah biz də günəşin oynaq işıqlarını görməyəcəyik. Yazın ilıq nəfəsini duymayacağıq. Lakin ölümdən bu gecənin intizarı daha dəhşətlidir.

ELXAN. Ölüm məni qorxutmur. Fəqət mənim əməllərim boran keçirmiş çiçəklər kimi açmadan solacaq.

AQŞİN (*səsi gəlir*). Bu zavallılar quyunun dibinəmi salınmışdır?

ELXAN. Dayan, bu nə səsdir? Aman, bu səs mənə nə qədər tanış gəlir!

AQŞİN. Işıq ver, göz gözü görmür.

ELXAN. Aqşin, fəqət mümkündürmü? Heyhat, bu səs bir xatirat mizrabı kimi qəlbimin bütün tellərini inlətdi. Donuq könlümü sanki isitdi. Cocuqkən hər ikimiz atamın dizləri üzərində oturub nağıllarını dinlərdik. Ox, cocuqluq. O indi mənim dustaqda olduğumu bilərsə... Fəqət heyhat, o getdi. Gözlədim, gəlmədi, axtardım, tapılmadı. Ana Türkünə onu uddu. Kim bilir, bəlkə də öldü.

AQŞİN (*sürətlə açılan qapıdan bir həyəcanla*). Elxan, Elxan, haradasan?

ELXAN. Aqşin! Mümkündürmü?

AQŞİN. Elxan, Elxan, qalx göyərçinim! Sənsənmi, üzünü göstər!

ELXAN. Kimsən, Aqşinsənmi?

AQŞİN. Sənsən? Elxan, Elxan, mənəm! (*Bir həyəcanla onu qucaqlayır.*) Nəhayət, səni tapdım.

ELXAN. Aqşin, Aqşin, sənsən, sən. Mən sənün ürəyinin döyüntüsünü duyuram. Aqşin! (*Cocuq kimi ona sarılaraq.*) Şükür ki, ölmədən səni görə bildim... Bu uzun illəri sən harada idin?

AQŞİN. Mən, mən o zamandan bütün dünyanı, Misri, Şamı, Əndəlisi, hər yeri gəzmişəm. Daima səni axtarmışam, Elxan!

ELXAN. Mən də axtarırdım, Aqşin! Hər gün hər yerdə... Lakin tale bizi bu qaranlıq dustaqda görüşdürdü. Sənədəmi həbs etdilər?

AQŞİN. Yox, Elxan, yox!.. Mən səni qurtarmağa gəlmişəm. Zavallı, səndə can qalmamış, quru sümüksən. Titrəyirsən. Otur, qardaşım. Mən üç gündür ki, at belində səni axtarıram. Obamız dağılmış. Anlat, nə oldu bizim evimiz? Mənim qardaşım, sənün atan?

ELXAN. Öldürdülər. Qonşu elbəyi basqın etdi. Obamızı dağıtdılar. Atamı öldürdülər. Məni əsir tutub satdılar.

AQŞİN. Sən o vaxtdan qulsanmı?

ELXAN. Ox, Aqşin, heç soruşma, macərə çoxdur. O gündən mən hərrac malı kimi əldən-ələ satılırdım. Ox, səndən sonra mən nələr çəkdim, nələr. Bir neçə yol qaçdım. Tapdılar,

döydülər, yenə satdılar. Dar ağacına sürüklədilər. Qaçdım. Ox, səndən ayrılana sürünmədiyim yer, çəkmədiyim bir əzab qalmadı.

AQŞİN. Bu qan nədir? Yaralanmısanmı, köksün sarıqlıdır! (*Bir ızdırabla bədənini yoxlayaraq.*) Yazıq, sənin bədəninə sarınmamış yer yoxdur.

ELXAN. Soruşma, Aqşin. Bu yazıq, gözü qapalı xalq özü öz səadətini tanrı olduğu inandır. Bu uzun illərdə səni axtarmadığım yer, soruşmadığım adam qalmadı. İndi yenidən özümü cocuq kimi hiss edirəm. Əllərin nə qədər doğma, isti və güclüdür! Mən səni beləcə güclü təsəvvür edirdim. Yadındamı, cocuqkən hərəməz atamın bir dizi üzərində oturardıq. Bir gün sən mənim əlimi sıxdın. Mən bağırdım, ağladım. Mən həmişə o qüvvəti hiss edirdim. Sən yenə də eləcə sağlam və güclüsən. Mən hər dəfə köləlikdən qaçarkən kimsəsiz dağlarda səni görmək, sənənlə əlbir çalışmaq istəyirdim.

AQŞİN. Sən ağlayırsan, Elxan!

ELXAN. Ürəyim cocuq kimi incəlmiş, nəhayət, səni tapdım. Sevincimdən yaş boğazımı boğur. Halbuki bu vaxta qədər heç bir daşdan, heç bir sillədən ağlamamışam.

AQŞİN. Çox şükür ki, mən ölmədən səni tapdım. Mən səni bu qara dustaqdan qurtararam və heç bir zaman tək buraxmaram.

ELXAN. Qurtar məni buradan, Aqşin, qurtar. Mənim ölümümə fərman verilmişdir. Bu zavallılar da öləsidir. Hamısını qurtar. Biz ölmək istəmirik. Heç bir zaman, heç bir zaman biz ayrılmırıq.

AQŞİN. Heç bir zaman. Mən o yaramazdan da öz qardaşımın intiqamını alaram.

ELXAN. Yox, Aqşin, yox! İntiqam yox, intiqam alçaq könüllülərin işidir. Artıq cocuqluq keçmişdir. Biz burdan çıxınca daha yüksək əməllər dalınca qoşacaq, iki qardaş əl-ələ verib, məzlum bəşəriyyətin əbədi səadəti yolunda çarpışacağıq. Dünya iki cəbhəyə ayrılmışdır. Bir tərəfdə silahlı güclülər, digər tərəfdə isə əliboş məzlumlar. Biz ikinci cəbhədə olacağıq. Bütün məzlum əməkçilər, bizimlə, son və gələcək bizim olacaqdır. Deyilmi, Aqşin?

AQŞİN. Mən artıq heç bir zaman səni tək və kimsəsiz buraxmaram. Heç bir zaman səndən ayrılmaram.

ELXAN. Heç bir zaman, heç bir zaman.

(*Uzaqdan azan səsi eşidilir.*)

AQŞİN. Lailahə illəllah, Məhəmməddən rəsulillah...

ELXAN (*ilan sancmış kimi sıçrayaraq*). Necə, Aqşin! Yox, yox! Aqşin... Sən islamı oldun? İslam ordusundansanmı? Ola bilməz...

AQŞİN. Elədir, qardaşım. Mən bir olan allahın doğru yoluna girib Məhəmmədin yolunu, böyük islam dinini qəbul etmişəm...

ELXAN. Sən... sən məni islama çağırmağamı gəlmişdin?

AQŞİN. Bəli, qardaşım. Sən bir olan allahın doğru yolundan qaçmayacaqsan. Sən özün görəcəksən ki...

ELXAN. Bilirəm, hamısını bilirəm. Heyhat, məhv oldu getdi! Əməllər, ümidlər, hamısı, hamısı alt-üst olub getdi! Kaş ki mən səni heç görmədən öz ümidlərimlə öleydim...

İndisə...

ODDAMDI. Ölüm ayağıdır, razı ol!

AQŞİN. Elxan!

ELXAN. Uzaq! Uzaq! Xəyallar... Ümidlər... Of... Qəhr olası tale, qəhr olası tale. (*Üzü üstə düşüb bayılır.*)

Pərdə

Onuncu görüş

(Axşam, həbsxana. Elxan, Aqşin.)

ELXAN. Qoy hər kəs özü öz yaşayışının allahı olsun. Artıq yetişməzmi? Din adına törətdiyiniz bu qədər qırğınlar, tökdüyünüz bu qədər qanlar yetməzmi? Neçin zavallı insanlığı bir-birindən ayırıb bir-birinə çeynədirsiniz? Bəs deyilmi içdiyiniz qanlar? Qandan doymadınızmı? Bu qanlar bir gün coşacaq və mızraqlar ucunda yaratdığınız bütün bu əski dünyanı öz acıqlı dalğalarında boğacaqdır.

AQŞİN. Artıq yetər, Elxan! Mən bu gecə Türküstanə yola düşürəm. Fəqət həmişə atan mənə oğlum, mən də sənə qardaşım deyirdim. Nə qədər bir-birimizi sevirdik. Lənət fələyin dönüşünə ki, bizi bir-birimizdən ayırır. Çox təəssüf ki, sən fikrindən dönməyəcəksən. Mən atana qarşı son oğulluq və sənə qarşı son qardaşlıq borcum olmaq üzrə son dəfə üzündən öpmək, sonra isə həmişəlik ayrılıb getmək istəyirəm.

ELXAN. Aqşin, mən də səni çox sevirdim. Bu günə kimi səni bir ürək döyüntüsü ilə arayırdım. İndi isə... Mən, cahangir bir ordu sırasında bütün dünyanı çeynəyən, tapdayan, yırtıcı bir qardaşı tanımaq istəmirəm. Dedim ki, dünyada iki cəbhə vardır: əzənlər, əzilənlər. Biz iki can və qan qardaşı bir qazmada deyilik. Birində sənsən, o birində mən.

AQŞİN. Ox, Elxan! Nə etməli! Mən səni illər boyu axtardım...

ELXAN. İnan ki, mən də axtarırdım. Fəqət indi sən bütün məzlum insanlığa olduğu kimi, tapdığın dinə də xəyanət edirsən. Mən səni öpərəm. Artıq mənim qardaşım yoxdur.

Mənim qardaşım, bax, bu qaranlıq bucaqlarında öz azadlığı uğrunda işləyən, çeynənən əllər, bu qarşı meydanda öz diləkləri yolunda dar ağaclarından asılmış, daşqalaq edilmiş igidlər, islamın cahangir mızraqlarından baş qaçıran gücsüzlər, əməkçilər, qullar, (dağlarda, çöllərdə öz tanrılarına tapınan gücsüzlər, ocaqları, hürriyyətləri, adətləri) bütün mənlilikləri tapdanıb təhqir edilən zavallı insanlardır.

AQŞİN. Elxan, sən öz əlinlə özünə məzar qazırırsan. Fəqət islamı qəbul etsəydin, böyük bir yer tuta bilərdin.

ELXAN. Mən azad diləklərimi bütün dünyanın gözəlliklərinə dəyişməyəm. Mən üzümə bir din qalxanı çəkib cahangirlərin cəlladlığını qəbul edə bilmərəm.

AQŞİN. Elxan, bu ordu gəzdiyi ölkələri istila məqsədilə gəzmir. O, sapqın bəşəriyyəti doğru yola, nicat və səadətə çatdırmaq istəyir.

ELXAN. Yalan, yalan, qara bir yalan, ağ bir yalan! Bütün insan qəssabları dünyanı bu şüar ilə çeynəmişlər: nicat və səadət! (*qolundakı zəncirləri göstərərək.*) Budur onların nicat və səadəti!.. Sən bu mahnıları get cocuqlara söylə. Doğru yol! Onlar buraya yurduumuzun qan damarlarını soyub aparmaq, yoxsulların, gücsüzlərin son parçalarını boğazlarından kəsib Bağdad xəlifələrinin fahişəxanalarına göndərmək üçün gəlmişdir.

AQŞİN. Elxan, mən sənə acıyıram. And olsun bir allahın böyüklüyünə, and olsun ürəyimdə bir od kimi yanan qardaşlıq məhəbbətinə ki, sən sabah öləcəksən. Nicat yolu yoxdur. Vaxt varkən dön, yalvarıram sənə!

ELXAN. Aqşın, mən özüm əldən-ələ satılmışam. Fəqət mənim əməllərim vicdan tacirlərinin alıb-sata biləcəyi bir hərrac malı deyildir.

AQŞİN. Onlar böyük bir dinin naşirləridir. *(Uzaqdan azan səsi eşidilir. Aqşın yaxınlaşıb pəncərəni açır, orada bir çox adamların dar ağacından asılması, küçədə yarıya qədər yerə basdırılıb daşqalaq edilməsi görünür. Uzaq adamlardan “Allah əkbər” səsləri, o yandan atəşgahın ibadət mahnıları və kilsənin boğuz zənglərindən qopan iniltilər, həbsxanada üzüquyulu, əlibağlı yıxılmış dustaqların görünüşü bir-birinə qatışıb acı bir mənzərə gözə çarpdırır. Aqşın Elxanın əlindən tutub pəncərəyə sövq edərək.)* Bax, Elxan, dinlə, gör bu səsdə nə qədər sadə bir həzinlik, nə qədər dərin, böyük və qüvvətli bir məna çırpınır!

ELXAN. Dərindir, fəqət bu mənanın dərinliyi bəşəriyyətə qarşı açdığı uçurumdan dərin deyildir.

AQŞİN. Dinlə, Elxan, dinlə. Allah böyükdür, birdir, böyük allahdan başqa allah yoxdur. Budur böyük və qaçılmaz bir həqiqət! Bu səsdə bu varlığın əsl mənası çırpınır. Bax, Elxan, dinləyirsənmi?

ELXAN. Aqşın, mən dinləyirəm. Fəqət sən də bax və dinlə. Bu “Allahu-əkbər”lə yanaşı olaraq yurdumuzun atəşgahlarından qopan işıqları, gözəllikləri, günəşləri, ulu Hürmüzdün böyük və işıqlı mənasını oxşayan mahnıları da eşidirsənmi? Bir az bəridə amansız, qanlı iplərdən asılan məzlumların, diri-diri qara torpaqlara basdırılmış gücsüzlərin, zavallıların, kimsəsizlərin də ürək gəmirən qanlı heyətlərini görürsənmi? Get, məni asacaq din naşirlərinə söylə ki, mən deyirəm: yoxdur allah, yoxdur allah! Bu dinlərin hamısı güclülərin mızrağını daldalamaq, bu allahu-əkbərlər, bu gurultulu çanlar gücsüzlərin iniltilərini, fəryadlarını örtmək, boğmaq, susdurmaq üçündür. Məndən başqa mənim xaricimdə özgə bir allah yoxdur. Mənəm yer üzündəki həyat və səadətənin yaratıcısı. Mənəm göylərin mənəvi varlığında qüvvət və iqtidarın məna və mahiyyəti. Mənəm allah, allah mənim özümdədir. Qadınları cansız şeylərə çevirən, qul alverini, insan ticarətini doğruldan məhəmmədlərə, gücsüzlərin taleyini güclülərin mərhəmətinə tapşırən isalara, yüz iyirmi dörd min allah tacirinə, mətalarını mızraq güc ilə satan allah dəllallarına mən inanmıram. Onların satdıqları uydurma, süni, buyurtdurma allahlara mən inanmıram, inanmıram!

QORXMAZ *(başını qaldıraraq)*. Mən də inanmıram!

TOĞRUL. Mən də inanmıram!

İLDIRIM. Mən də inanmıram!

DÖNMƏZ. Mən heç inanmıram!

ODDAMDI. Mən də... *(Boğazında qalır.)*

QALANLAR. Mən də, mən də inanmıram.

ELXAN. Azad, mənəmsiz, məsud bir dünya—budur mənim yolum, budur mənim qanunum. Azad istəklər, azad diləklər, azad hərəkətlər—budur mənim qanunum. Azad sevgilər, qorxusuz, pak və azad vicdanlar—budur mənim allahım. Get, söylə ki, dar ağacını gözləyirəm.

QORXMAZ. Mən də ardıncayam.

TOĞRUL. Mən də səninləyəm.

DÖNMƏZ. Mə-mə mən də səninləyəm.

AQŞİN (*düşünərək, soyuq bir səslə*). Artıq bir deyəcəyim yoxdur. Mən də sənə qarşıyam.

ƏBU ÜBEYD (*Rəbi ilə girərək*). Aqşin, dedim ki, faydasızdır.

AQŞİN. Onun fikri sarsılmazdır. O qəti və amansız düşməndir. Şəriətin fitvası haqlıdır.

ƏBU ÜBEYD. Qollarını keçirt, səhər hamısı asılacaqdır.

ELXAN (*mənalı və istehzalı bir gülüşlə*). Budur allah tacirlərinin bəşəriyyətə verə biləcəyi nicat və səadət!

Pərdə

On birinci görüş

(Solmazın otağı. Altunbay və Solmaz.)

ALTUNBAY. Ox, Solmaz, bu son gecə nə qədər dəhşətlidir. Səni məndən ayıracaqlar.

Çünki mən artıq ölkədə ən güclü adam deyiləm. Ox, ərəblər... Atəşgah... (*Cavab gözləyirmiş kimi susur, sonra Solmazın dizlərinə dayanaraq.*) Fəqət sən də, sən də, Solmaz, neçin məndən üz döndərdin? Mən səni almaq üçün nə qədər əməklər çəkdim, altunlar tökdüm.

SOLMAZ. Neçin məni məhv edirsən?

ALTUNBAY. Solmaz, mən kimsəyə qarşı gülümsər olmağı sənə yasaq etməzdim. Ancaq səni onun, miskin bir qulun kobud barmağında görməkdənsə, ilanlar qoynunda görməyi daha çox istərdim. Ox, Solmaz! Səni mənim qədər sevəcək bir adam tapılmaz. Fəqət sən...
SOLMAZ. Mən hər kəsi, səni də sevirəm. Qadının ən dəyərlili mətai, onun gözəlliyidir. Mən istərdim ki, mənim gözəlliyimdən bütün dünya zövq alsın. O da elə deyir.

ALTUNBAY. Solmaz, sən onu sevirsənmi? Neçin susursan, açıq söylə!

SOLMAZ. Bilmirəm, məni öldür, fəqət mən onu görəncə ürəyim döyünür, bütün

sinirlərim kaman teli kimi inləyir. Mən onun baxışlarına dayana bilmirəm. Kim bilir, bəlkə də.

ALTUNBAY. Neçin sən bu sözləri ona deməmişsən?

SOLMAZ. O, çox gənkdir. O, cocuqdur. O, quldur. O sizə qarşı gücsüzdür. Fəqət onun dodaqlarında yeni bir həyat gülümsəyir. Onun gözlərində gözəl bir dünya, şən bir kainat rəqs edir. Onun həyatı irəlidedir. Mən onu coşdurmaq, sizin pəncənizə keçirtmək istəmərdim. Mən heç bir zaman öz eşqimi ona söyləməyəcəyəm.

ALTUNBAY. Bəli, artıq heç bir zaman söyləməyəcəksən. Çünki o, sabah öləcəkdir.

SOLMAZ. Öləcək?

ALTUNBAY. Solmaz!

SOLMAZ. Məndən nə istəyirsən?

ALTUNBAY. Sən ağlayırsan? Sən onun üçün mü ağlayırsan? Yazıq ki, sən özünü nələr gözlədiyini düşünmürsən. Ölüm bir canavar kimi qanlı dişlərini ayırmış, bu gözəl vücudu udmaq üzrədir.

SOLMAZ. Fəqət neçin ürəyimi didirsən! Qaçacaq bir yol ki, yoxdur.

ALTUNBAY. İki yol var: ya Bağdadın dustaqcıl hərəmxanaları, ya da atəşgahın qızğın odları.

SOLMAZ. Sus, Altunbay, mərhəmətsiz! Məhv oluram, yol göstər, yol!

ALTUNBAY. Mən islamı qəbul etmişəm. Son nəfəsimə qədər uğrunda çalışaram. Atəşgaha getməkdən saqın. Orası doğru ölümdür. Mən özüm Bağdada gedib xəlifənin ayaqlarına qapanaram. Bəlkə müsəlmanlığım...

TOĞRUT (*gəlir*). Ağam, atəşgahın möbidləri və əhali dəstə ilə gəlib sarayın qapılarını döyürlər.

ALTUNBAY. Aman, gəlməsinlər, Solmaz, getmə, məhv olarsan. Mən bilirəm, onlar səni əbədilik məndən ayırmaq, qızmar odlarda yandırmaq, qurban vermək üçün gəlirlər.

SOLMAZ. Bütün ölkəni oyuncaq kimi oynadan Altunbay, güclülərə qarşı nə qədər zavallısan! Çırpınma, yol göstər, yol!

ALTUNBAY. Yox, yox, gözəl pəri, səni buraxmaram. Söylə ki, mənim arvadımsan. İslam arvadına toxunulmaz.

SOLMAZ. Fəqət ərəblər, onlar ki, məni dinləməzlər.

ALTUNBAY. Mən özüm gedib xəlifənin ayaqlarına qapanaram. Sən də islamı qəbul et.

SOLMAZ. Yox! Ayaqlarda sürünməkdən nə çıxacaqdır. Altunbay, qalx! Mən sənə haqq verirəm. (*Divardan yalın qılıncı alıb ona uzadaraq.*) Al, məni qoru.

ALTUNBAY. Mümkün deyil, Solmaz, düşmən güclüdür. Mən özüm...

TOĞRUT. Ağam, kütlə qudurmuş, qapıları qırır.

ALTUNBAY. Getmə, Solmaz! Yox, yox, qapıları bağla! Söylə ki, Solmazı ərəblər apardılar.

SOLMAZ (*bir qətiyyətlə*). Burax, burax gəlsinlər!

ALTUNBAY. Solmaz, Solmaz, sən özünü məhv edirsən. Düşün... Qızmar odlar... Bu gediş ölümdür, ölüm!

SOLMAZ. Yadlar mərhəmətinə sığınmaq od gəlininə yaraşmaz. Od gəlini od bağrında olmalıdır. Burax, burax gəlsinlər.

Yanardağ, Sönməz və başqaları dəstə ilə içəri girirkən

Pərdə

On ikinci görüş

(Gecə, həbsxana.)

ELXAN. Mən qaçmağa hazırım. Mənim üçün bir gün tez, bir gün gec ölməyin fərqi yoxdur.

DÖNMƏZ. Mənim üçün ən böyük fərqi vardır. Bir azdan sonra səhər açılacaqdır. Ölmək, günəşin tellərini, dağların çiçəklərini, səhərin almaz şəhlərini görməmək, yox, mən deyirəm qaçaq.

QORXMAZ. Sabah Elxan öləcək. Mən öləcəyəm. Toğrul öləcək. Sən öləcəksən. Sən, sən, sən... Bunlar hamısı öləcəklər. Bu bir təşəbbüsdür. Baş tutmazsa, yenə sabah ölərik. Baş tutarsa, ölümdən can qurtarmış olarıq.

DÖNMƏZ. Tutacaq, tutacaq.

İLDİRİM. Heyhat ki, bunlar bir xülyadır. Ölüm amansız pəncəsini boğazımıza keçirtmiş, artıq biz buradan qurtara bilməyəcəyik. Artıq biz bir də günəşin gözəl işıqlarını görə bilməyəcəyik. Oddamdı, sən öməyəcəksən. Mənim yaziq anama söylərsən ki...

DÖNMƏZ. Di yaxşı, canım, yaxşana açma. Qoy görək, bəlkə bir iş düzəldi.

İLDIRIM. Nə düzələcək, Dönməz! Mən bilirəm, buradan nicat yolu yoxdur.

DÖNMƏZ. Tutaq ki, yoxdur. İndidən uzanıb ölməyəcəyik ki.

İLDIRIM. Bu vaxtadək bu məzardan bir nəfər qaça bilməmişmi?

DÖNMƏZ. Qorxaqlıqdan.

QORXMAZ. Qardaşlar, Elxan hazırdır. Mən də hazırım.

DÖNMƏZ. Yaxşı da, üçümüz razıyıq. Onda daha kim qaldı. Vur-tut on-on beş adam qalır.

TOĞRUL. Mən də hazırım.

DÖNMƏZ. O da razıdır. Di durun ayağa.

İLDIRIM (*Elxana*). Yazıq, səni ki, qardaşın qurtarmaq istəyirdi.

ELXAN. Qardaşlar, həyatın ilk borcu ölümə pəncələşməkdir. Ölüm qorxusundan balta altına baş qoymaq qorxaqların işidir. Qoy hər kəs öz taleyini özü həll etsin. Biz gedirik. Getmək istəyənlər bizə qoşula bilərlər.

QORXMAZ. Yaxşı bizim qollarımızı kim açacaqdır?

DÖNMƏZ. Hanı o toyuq-cücə padşahı?

QORXMAZ. Doğrudan, onun ki, əlləri açıqdır.

ELXAN. Artıq tələsin, dustaqçı indicə qayıdacaqdır.

TOĞRUL. Oddamdı, qalx qollarımı aç.

ODDAMDI. Bax, mənə toxunmayın, yoxsa bağıraram. Məni ki, öldürməyəcəklər.

DÖNMƏZ. Səni mən öldürəcəyəm. Dur, qoca tülkü!

ELXAN. Toxunma, Dönməz, ürək qırmaq ürəksizlərin işidir.

ODDAMDI. Atam, doğrusu, mən qorxuram. Mənim bircə-bircə tükümü yolarlar. Mənim colma-cocuğum, ailəm var.

ELXAN. Yazıq insanları bu gün üçün ayrılmağa, sabah üçün pay toplamağa atan, cəmiyyət birliyinin dayaqlarını pozan bu ailə sözü deyildirmi?

TOĞRUL. Oddamdı, sənə deyirəm qalx, qollarımı aç.

ODDAMDI. Atam, mən qorxuram.

DÖNMƏZ. Qalx, sənə deyirəm, yoxsa...

ODDAMDI. Yaxşı, yaxşı, mənə dəyməyin. Açırım, ancaq deməyəsiniz ki, o açdı.

DÖNMƏZ. Qoca bayquş, bizə fal açma, qalx deyirəm sənə.

ODDAMDI. Yaxşı, yaxşı. (*Cəld qalxıb mütərəddid addımlarla Elxana yanaşırkən.*)

DÖNMƏZ. Da-da-dalı çəkil, toyuq-cücə padşahı! Mənim qollarım onsuz da açıldı. (*Tələsik bir hərəkətlə Elxanın qollarını açır.*)

ELXAN. Artıq, qardaşlarım, mənim qollarım açıqdır. Biz özümüz-özümüzü açma bilərik. Qorxmaz, yaxın gəl! Toğrul, yubanma! Dönməz, sənsə o birilərini aç, tələs!

DÖNMƏZ. Onları çoxdan açmışam.

QORXMAZ. Qardaşlar, biz dustaq başçısını sarıyıb qaçacağıq.

ELXAN. Tutula da bilərik. Kim bizimlə getmək istəyirsə, səslənsin.

DÖNMƏZ. Mən gedirəm.

İLDIRIM. Ancaq haraya qaçacaqsınız ki, yenidən tutmasınlar. Ölkədə ərəblər əlində olmayan bir yer yoxdur ki...

ELXAN. Orasını, qardaşlar, mən dedim. Buradan sağ çıxa bilsək, bizi bir daha sağ tuta bilməyəcəklər. Biz hələlik yurdumuzun yüksək və keçilməz dağlarına çəkiləcəək, orada

bütün məzlumları toplayıb azad vicdanlı geniş bir məmləkət quracaq və son günümüzədək onu ərəblərə və bütün güclülərə qarşı köksümüzzlə qoruyacağıq. Kim bizimlə getmək istəyirsə, kim belə bir gün üçün qorxmursa, səslənsin.

QORXMAZ. Elxan, yadımdadır, bir gün sən bir izdihama qarşı dinlərin heçliyindən danışırkən mən səni köksündən vurdum. Yıxıldın, düşdüyün yerdə baxırkən baxışların məni sarsıtdı. Sanki onlarda mənə qarşı bir məhəbbət, bir mərhəmət gülümsəyirdi. O gündən bəri gizlidən-gizliyə mən sənin tərəfində idim. Nəhayət, bu gün sən öz əməlin uğrunda öz doğma qardaşından üz döndərirkən, mən büsbütün sənin fikrinə basıldım. Sən, qorxmaz, bir kömək istəyirdin. Qəbul et, can qardaşı olaq! Mən sənin yolunu qəbul edirəm. Əlbir çarpışıb, əlbir ölərik.

ELXAN. Əməl qardaşı, qan qardaşından yüksəkdir. Ver əlini, Qorxmaz! Qoy bu zəncirli əllər, bu qaranlıq zindanlar bizi birləşdirsin.

QORXMAZ. Mən son günədək sənirləyəm.

İLDIRIM. Mən də sizinləyəm.

TOĞRUL. Bu mənim boynumdakı zəncir xaç (*xaçı tullayır*), bu da mənim əlim, mən də sizinləyəm.

DÖNMƏZ. Bu mənim əllərim, bu da mənim ayaqlarım. Mən sizdən də o üzəyəm.

QORXMAZ. Fəqət qardaşlarım unutmayın ki, bu gün biz alçaq bir ölümdən, daha şərəfli bir ölümlə ölmək üçün qaçırıq. Bu gün bizim ailələrimiz dağılacaq və rahatlığımız unudulacaq. Hər addımda yeni bir qorxu, yeni bir ölümlə çarpışacağıq. Bunların heç birinə baxmadan son günümüzədək indiki yaramaz həyatı uçurmaq və yeni, azad bir dünya qurmaq üçün bütün əski mühit və həyatla çarpışacağıq. Kim ölümdən qorxacaqsa, yarı yolda qalacaqsa, ayrılısın. Kim öləcəyəm deyirsə, səslənsin. And içsin.

DÖNMƏZ. Yaxşı, indi biz kimə and içək? Din, allah tanımırıq. Bəs kimə and içəcəyik.

ELXAN. İnsanları bir tərəfə doğru yürüdən and deyil, onun diləkləridir. Mən öz azad diləklərimə, azad vicdanıma and içirəm!

QORXMAZ. Mən sənin yolunu qəbul edir, yeni, azad həyat yolunda canımı əsirgəməyəcəyəmə and içirəm.

TOĞRUL. Mən də and içirəm.

DÖNMƏZ. Mən də and içirəm.

QALANLARI. Mən də, mən də, mən də...

ODDAMDI. Bəs sizin yerdə xalq öz nəzirini haraya gətirəcəkdir?

QORXMAZ. Yavaş, deyəsən gəlirlər.

ODDAMDI. Vay, mən qorxuram.

TOĞRUL. Səsinə kəs!

QORXMAZ. Bəkçinin ağzını yummağı unutmayın.

DÖNMƏZ. Bir qoy boğazı barmaqlarıma keçsin. Ca-ca-canı çıxmayınca...

ELXAN. Yox, yox, Dönməz! Artıq bir damla qan vicdanların ləkəsidir. Biz qanla çarpışacağıq.

QORXMAZ. Gəldilər.

TOĞRUL. Gəldilər.

QORXMAZ. Yavaş, hamınız əvvəlki kimi uzanın. (*Hamı uzanır.*)

DUSTAQCİ. Ey, haradasınız? Sanki sabah bunlar deyil, mən öləcəyəm. Belə də yatmaq olar? Hey, durun?

(Ayağı ilə Toğrulu vururkən Dönməz arxadan qalxıb ağzını tutur, hamısı qalxıb onu sarıyırlar.)

ODDAMDI. Vay, mənim cücə kimi tüklərimi didəcəklər. Onları mən açmadım. Özləri açdılar.

ELXAN. Qardaşlar, taleyimizi sınayaq. Oddamdı, Solmaza söylərsən ki, buradan çıxsa bilsəm, qaldıracağım azadlıq bayrağının oynaq dalğaları onun gülgün çöhrəsini öpəcəkdir.

(Hamı bir-birinə “sus”,—deyə-deyə çıxırlar. Bir-bir çıxarkən)

Pərdə

On üçüncü görüş

(Əbu Übeydin otağı. Əbu Übeyd və Rəbi.)

RƏBİ. Əsgərlər hər yeri axtarmışlar. Soraq verən yoxdur. Bunların hamısını düzəldən yenə Elxan imiş.

ƏBU ÜBEYD. Həbsxana qoruqsuz. Asılacaq bir adam bu qədər sərbəst saxlanarmı?

RƏBİ. Bu vaxtadək heç kəsdə qaçmaq təşəbbüsü görünməmiş. Odur ki, gecə keçincə qoruqçuların üçü də yatmışdır.

ƏBU ÜBEYD. Üçünü də dar ağacına. Yaz. Mən əmr edirəm. Ölkənin bütün ixtilalçı ünsürləri əldən qaçırıldı. Bu da bir vəzifəmi?

RƏBİ. Onlar görəcəkləri işləri, kimin haraya gedəcəyini və haralara adam toplayacağını danışmışlar.

ƏBU ÜBEYD. Nə edəcəklər?

RƏBİ. Tutulmazlarsa, üsyan. Qoca möbidin göstərdiyi yerə əsgər göndərirəm.

ƏBU ÜBEYD. And olsun bir olan allahın böyüklüyünə ki, tapılmasalar, onların yerinə sizi də dar ağacından asdıracağam.

RƏBİ. Ağamız!

ƏBU ÜBEYD. Get, hər yerə car çəkdir ki, Elxanın özünü, ya başını təslim edənlərə on min dirhəm veriləcəkdir. Gizlədənlər, yerini bilib söyləməyənlər danışsın asılacaqlar. Özün də əsgərləri götür, onu axtarmaq üçün ətrafa səpələtdir.

ALTUNBAY (*gəlir*). Eyvah, ölkə dağıldı, məmləkət alt-üst oldu.

ƏBU ÜBEYD. Nə olmuş, Altunbay?

ALTUNBAY. Kəndlilər qiyam etmiş, darğaları çıxarıb qovurlar. Qara kütlə bir od seylabı kimi axır. Qarşı gələni amansız bir sel kimi süpürüb aparır.

RƏBİ. Bəs Solmaz?

ALTUNBAY. O da getdi, apardılar.

ƏBU ÜBEYD. Kim?

ALTUNBAY. Qara kütlə, xalq, izdiham!

RƏBİ. Solmaz atəşgahı aparıldı?

ƏBU ÜBEYD. Burax, burax, onlar dursunlar. Bu dinsiz gəzirkən heç bir şey etmək olmaz. Mən bilirdim o dinc oturmayacaqdır. Xalq istinad mərkəzi tapıb sığınınca, ona qoşulacaqdır. Hər şeydən əvvəl yerdə, göydə, harada olursa-olsun, Elxanın dirisi, ya ölüsü mənə təslim edilməlidir. Get, yoxsa, dar ağaclarını gözləyin.

Pərdə

On dördüncü görüş.

(Kənd. Yüksək, yaşıl bir dağın üzərindəki kəndin qarşısında xalq toplaşmış, Elxan danışır.)

ELXAN. Hər gün yeni bir dilək, yeni bir istək doğuran həyatdan əbədi bir qanuna boyun əymək, insan bugünkü istəyindən sabah usanırkən onu daimi andlarla hərəkətlərə tapındırmaq, hələ qadınları sadə bir əşya, adi un tabaqları kimi xüsusiyyət altına almaq, əbədi bir nigah ilə zəncirləmək dayanılmaz bir haqsızlıqdır. Bəşəriyyətin çoxalması üçün müqəddəs bir vasitə, həyat üçün ən doğru bir məqsəd olacaq tənəsül, nədənsə, bir cinayət kimi gizlədilir. Bunlar hamısı altunları ilə bütün dünya şəkillərini satın alan bir ovuc bəxtəvərin uydurmasıdır. Onlar, təbiətin öz oğullarına verdiyi ruzuları müxtəlif yollar ilə alıb, xalqın əməklərini heçliyə, özünü yoxsulluq, aclıq və səfalətə salırlar.

EL. Doğrudur, doğrudur.

ELXAN. Fərdlərdən, qəbilələrdən, millətlərdən altun və mızraq gücünə alınmış və alınacaq bu həyat şənliklərini getdikcə artırmaq, ya gücsüzlər birliyindən, ya da bir-birindən saxlamaq, aldıkları qadınlarda insanlıq duyğularını öldürüb, ürəklərinə əbədi hakimiyyət haqqı qazanmaq və bu yolda törətdikləri saysız vuruşlara, qırğınlara, ölümlərə qara kütləni sürə bilmək üçün, bunlar bəşəriyyətin gücsüzlüyündən və qorxaqlığından doğmuş saçmalardan istifadə edir və özləri inanmadıkları müxtəlif dinlər, qanunlar, allahlar uydururlar. Bəlkə də, vaxtilə bir insan dostunun başında doğmuş, bəlkə də, səmimi bir fikir sonradan bunlar üçün əsgəri bir qüvvət, ruhanilər üçün bir ticarət malı, əzilən gücsüzlər, son tikəsi boğazından çıxarılan yoxsullar üçün tapınacaq, qorxudacaq, susduracaq, uyudacaq bir kabus yeri tutur. Beləliklə, cahangir ərəb ordusu da keçdiyi bütün ölkələri, gördüyü bütün gücsüz millətləri əzdiyi kimi, yurdumuza da soxulunca, öz haqsızlığını pərdələmək üçün mızraqının ucuna bir Quran taxmış, öz buyurtdurma allahını da özü ilə gətirmişdir. Fəqət əsil məqsəd yenə birdir. O da yurdumuzun yerli elbəyilərdən saxlanılmış son bir parçasını güclə boğazından kəsib Bağdad xəlifəsinin susmaz işrətləri üçün göndərməkdir.

EL. Doğrudur, doğrudur.

ELXAN. Bu yalnız ərəblərdə deyil, yalnız burada deyil, hər yerdə belə olmuşdur. Bunu babillilər də belə etmişlər, yunanlar da belə etmişlər, rumlar, yəhudilər də belə etmişlər. İsalılar, musalar, iskəndərlər, saysız-hesabsız insan qəssabları hamısı belə etmişlər. Bu belə olmuş, indiki həyat şərtləri durduqca belə olacaq, güclülər gücsüzləri əzib-didəcək, yaşayan yaşayanı yeyəcək, yaşayacaq və bütün bu haqsızlıqlar, saxta dinlər, uydurma qanunlar ardında pərdələnəcəkdir. Bu sonsuz çəkişmədən, didişmədən, bu insan sallaqxanasından qurtarmaq üçün bəşəriyyətin ancaq bir yolu vardır: torpaqlarından qan daman əski dünyanı uçurmaq, çiçəklərindən səadət gülümsəyən yeni bir sevgilər dünyası qurmaq...

EL. Doğrudur, doğrudur.

ELXAN. Biz də bu yola doğru gedirik. Biz hələlik yurdumuzun yüksək dağlarına çəkiləcək, orada bütün bəşəriyyət üçün örnək ola biləcək bir ölkə düzəldəcəyik. Orada tənəsül heç bir qanun altında gizli olmayacaq, əsas: azad könüllərin uyuşması və usanması olacaqdır. İstəyənlər ər-arvad, istəməyənlər bacı-qardaş olacaqlar. Varlı, yoxsul, güclü, gücsüz olmayacaqdır. Bütün ölkə qardaşcasına çalışan, qazanan və bölüşən bir ailə olacaqdır. Orada süni hökumətlər, qanunlar olmayacaqdır. Orada zərərsiz azad istəklər, azad hərəkətlər, həyatın müqəddəs qanunu hökm sürəcəkdir. Orada uydurma dinlər, allahlar olmayacaqdır. Azad vicdanlar, azad sevgilər hər kəsin böyük tanrısı olacaqdır. Məqsəd həyata qovuşacaq, yaşayış ancaq vasitələrlə məşğul olacaqdır. Orada qışın kəskin soyuqları hamını bərabər üşüdəcək, günəşin altun telləri hamını bərabər isidəcəkdir.

EL. Yox olsun əski dünya!

ELXAN. Siz, ey ərəb cahangirlərinin tapdağında əzilən, çeynənən od yurdunun igid və dönməz oğulları! Siz, ey varlıların əlində dilsiz-ağızsız işlək heyvanlara çevrilmiş bəşərin ögey yavruları, paysız yoxsulları! Siz, ey güclülər yumruğu altında işləyən zavallı gücsüzlər! Siz, ey bütün dünyaları geniş həbsxanaya çevrilmiş zavallı qadınlar! Siz, ey könülləri cansız mıncıqlar kimi alver malına döndərilmiş, mənimsənmiş gəlinlər, qızlar! Siz, ey bütün mühitləri qanlı bir insan qəssabxanasına döndərilən gənclər! Siz, ey min-min qəbilələrə, millətlərə, irqlərə ayrılmış məzlum bəşəriyyət! Mən bu gün bütün istilalara, müharibələrə, qırğınlara, əsirliyə, köləliyə, cəbrə, istibdada, altunlara, hökumətlərə, qanunlara, dinlərə, allahlara, bütün əski varlığa qarşı üsyan bayrağı qaldırıram. Kim bu yolda mənimlə getmək istəyirsə, ayrılısın, səslənsin.

EL (*qatışıq səslər*). Mən səniniləyəm, mən də səniniləyəm, mən də, mən də...

ELXAN. Qardaşlar, düşmən bizi izləyir. Bacaranlar özlərini qorumağa hazırlansınlar.

EL (*qatışıq səslər*). Baltanı bura gətir, ağacları hazırla, orağı gətir, çilləni aç...

GÜLGÜN. Dayanın, mənim də sözüm var. Bu örpək, zor ilə borc yerinə verilmiş bacımın örpəyidir. O, öz ərindən qaçdığı üçün canavarcasına doğrandı. Mən də bu qanlı örpəyi bayraq edir, səninilə gedirəm.

EL. Urra...

ELXAN. Qardaşlar, bacılar, bu azadlıq bayrağı altında yeni azad həyata doğru! Urra, urra!

QORXMAZ. Ərəb ordusu dörd bir tərəfi sarmış, çıxacaq bir yol yoxdur.

ELXAN. Onlar hələ bizi çox saracaqlar.

TOĞRUL. Qardaşlar, azadlıq uğrunda vuruş qazmalarına doğru, haydı!

EL. Urra!

(Əli ağac tutan kişi, qadın, gəlin, qız hamısı gedirkən)

Pərdə

On beşinci görüş

(Əbu Übeydin evi. Altunbay, Yanardağ və Oddamdı.)

ƏBU ÜBEYD. Sizi çağırmaqdan da məqsədim budur. Neçə ildir ki, bu amansız çarpışma gedir. Bunun səbəbi yerli zənginlərin və dilənçilərin köməyi deyilsə, nə ola bilər? Ənvələri

bir qədər yanlışlıq olmuşdusa da, indi siz görürsünüz ki, artıq möbidlərinizə toxunulmur. Sizə, bir allaha inananlar kimi baxılır. Bir o qədər vergi alınmır. Halbuki Elxan qəti bir dinsiz və hamımıza düşməndir. Ölkəni bərbad bir hala salmış bu susmaz çarpışmaya artıq qəti bir son qoyulmalıdır. Bu qırğını bitirmək sizə daha əlverişlidir...

(*Sükut.*)

Neçin susursunuz? Yanardağ, bir din başçısı olmaq üzrə, ilk cavabı sizdən gözləyirəm. YANARDAĞ. Biz nə edə bilərik. O bir dinsizdir. O bizim ocağı tanımaz.

ALTUNBAY. Ölkənin yarından çoxu onun əlindədir. Olduğumuz yerin qapılarına qədər gəlmişdir. Bunun səbəbi nədir?

ƏBU ÜBEYD (*sərt bir bağırtı ilə*). Orasını siz bilirsiniz.

ALTUNBAY. Biz o qədər bilirik ki, heç bir kənddən bir yun qırıntısı belə ala bilmirəm. Bütün müqəddəratım bir kənd yığıncağına bağlıdır. Qullar həşərat kimi torpaqdan baş qaldırmışlar. Ox kimi gözə batırlar. Bu gün danışdınmı, sabah üsyançılar tərəfindən üzərinə basqın edirlər. Bunun müqəssiri bizikmi?

ƏBU ÜBEYD. Mənim sözüm qətidir. İslam xəlifəsi əmirəlmöminin Mötəsəmbillah sürəkli mübarizələrdən şaşırmış və mənə böyük əsgəri qüvvə göndərüb, nə olursa-olsun ən yaxın zamanda Elxanın susdurulmasını əmr etmişdir. O, mübarizənin bu qədər uzun sürməsinə yerli zənginləri və dinçiləri təqsirli görür ki, onlar Elxana maddi və mənəvi yardım göstərirlər.

YANARDAĞ. Atəşgah ona kömək etmir. Bütün gənclər, bütün el onun tərəfinə keçir. Həm də keçənlər atəşgaha gəlmirlər.

ODDAMDI. Dünən və bu gün atəşgaha diş qurdalamaq üçün bir axsaq cücə belə gəlməyib.

ALTUNBAY. Ona kömək edənlər zənginlər deyil, bəlkə heç bir şeyi olmayan, vergi vermək, töycü vermək istəməyən yoxsullar, qullar, dilənçilər, gündə beş ərə getmək istəyən qızmış, əxlaqsız gəlinlər, qızlar.

ODDAMDI. Ər nədir? Onlarda heç dibindən ərə getdi yoxdur. Elə açıq, toyuq-cücə kimi hamısı bir-birinin ər-arvadıdır.

ALTUNBAY. Çoxunu da cəlb edən orasıdır. Yoxsa, zənginlərin onsuz da var-dövləti tarac edilir. Bu üsyan odu ilə yanan kəndlər kimindir? Bu üsyan kütləsini bəsləyən əkinlər, biçinlər, torpaqlar kimindir? Bu üsyan ordusunu dolduran kəndlilər, qullar, bunlar kimindir? Zənginlərdə nə qalmışdır? O, tutduğu yerlərdən zənginlərin var-yoxunu alıb...

ODDAMDI. Bir axsaq xoruza yük eləyir.

ALTUNBAY. Bir də, zənginlər ona nə kömək edə bilirlər? Onlarda altun işlənmir. Onlarca dəmir daha dəyərlidir. Qəribə bir tayfadırlar. Hökumətləri yox, sıra ilə gündə bir neçəsi ölkəni dolandırır. Ər-arvadları, var-yoxları bilinməz. Bir dəstəsi çalışır, bir dəstəsi yemək hazırlayır, bir dəstəsi vuruşa gedir. Böyük yox, böyük bilən yox, hörmət yox, ehtiram yox, din yox, allah yox.

RƏBİ (*girir*). Cəbhədən son xəbər... Ordu pozulmuş, qayıdır.

ƏBU ÜBEYD. Necə, yenə də məğlubiyyət? Bu qədər böyük bir qüvvətlə dinsiz bir quldurun əlində basılmaq islam ordusu üçün utanılacaq bir şey deyilmi? Əbu Müslüm haradadır.

RƏBİ. Qapınıza gəlib, əmrə müntəzərdir.

ƏBU ÜBEYD. Birbaş həbsə! Qoy dar ağacına müntəzər olsun! Get!

(Rəbi gedir.)

ALTUNBAY. Doğrusu, mən qorxuram. O bütün ölkəni alt-üst edəcəkdir.

ODDAMDI. Ondan sonra atəşgaha kim gələcəkdir? *(Qalxaraq.)* Atam, mən getdim toyuq-cücəni hinləyim, yoxsa ara qarışar.

YANARDAĞ. Son söz güclünüdür. Bizim vəzifəmiz kiçikdir: qapalı məbəddə haqqa ibadət. *(Qalxmaq istərkən.)*

ALTUNBAY. Durun, bayaqdan bəri sükutunuza diqqət edirdim, Yanardağ. Hər halda bir din heyəti adından danışmaq gözləri toyuq-cücə qazanından başqa bir şey görməyən bu abdalın işi deyildir.

YANARDAĞ. Biz gücsüz bir kütləyik. Hər halda bir ruhanini təhqir etmək islamlığa yaraşmaz.

ALTUNBAY. Siz də, ağamız diqqət edin. Mən yüz yol ərz etdim, indi son sözümdür: Elxana mübarizə qüvvəti verən, onu buralara sürükləyib gətirən Solmazın varlığıdır. Solmaz yaşadığıca o yorulmayacaqdır. Solmazı qaçırsa, gücü birə beş artacaqdır. Çünki Solmaz xalqa müqəddəsdir.

ƏBBU ÜBEYD. Orasını mən də kəsdirdim. Sizi çağırmaqdan da məqsədim burasıdır. Eşidirsinizmi, Yanardağ, bağladığımız əhdə görə...

YANARDAĞ. Bağışlarsınız, ağam. Bizim dinimizdə insan qurbanı kəsmək doğru deyildir, islamiyyətdə bu caizsə...

ƏBU ÜBEYD. İslamiyyət bir yana, mən açıq deyirəm, Solmaz yox olmalıdır.

ODDAMDI *(yavaşca)*. Amandır, o acıqlanmışdır, razı olun.

YANARDAĞ. Xalqı aldatmaq olar, ancaq Solmazdan sonra atəşgaha gəlməyənlər onun tərəfinə keçəcəklər.

ƏBU ÜBEYD. Sən, Yanardağ, keçənlərdə bu dil ilə danışmırdın. Ayaqlarıma qapanıb yalvarırdın.

YANARDAĞ. Ağam!..

ƏBU ÜBEYD. Məğlubiyyət xəbərindən şaşırma. Gəl bax, nə görürsən!

YANARDAĞ. Ucsuz-bucaqsız bir insan dənizi.

ƏBU ÜBEYD. Otuz min əsgərdir. Bu gün gəlmiş, sabah cəbhəyə gedəcəkdir. Xilafətdəki daxili çəkişmələr məni on il yubatdı. Artıq hər şey bitmiş, Solmaz sabah ölməlidir. Nə deyirsiniz?

YANARDAĞ. Ağam... El...

ƏBU ÜBEYD. Artıq söz istəməz. Solmazı biz özümüz məhv edə bilərik. Kim istərsə, qımıldansın, südəmər cocuqlarını belə qılıncdan keçirtdirərəm. Siz də heç biriniz artıq evə qayıtmayacaqsınız. *(Çağırır.)* Rəbi!

RƏBİ *(girərək)*. Cəbhədən yeni və ən son xəbər. Basqın qaytarılmış, hücum saxlanılmışdır.

ƏBU ÜBEYD. Çox gözəl!

RƏBİ. Bir də, Türküstandan əmir Aqşindən gələn var. Darülxilafətdən aldığı əmrə görə əlli min mücahid ilə buraya hərəkət edəcəyini bildirir. Bu da məktub. (*Məktubu Əbu Übeydə verir.*)

ƏBU ÜBEYD. Eləmi? Yeni gəlmiş otuz min mücahid cəbhəyə göndəriləcəkdir. O dinsiz tez və biryolluq məhv olmalıdır. (Yanardağa.) İndi mən sizinlə də, xalq ilə də hesablaşa bilərəm. Bunları apar. Sabah hər ikisinin başı mənə təqdim ediləcəkdir. Solmaz gətiriləcək. Qımıldanan qılıncdan keçiriləcəkdir.

ODDAMDI. Aman, ağam, mən buraya gəlmirdim. Mən razıyam.

YANARDAĞ. Lakin bu zülmü allah götürməz.

ƏBU ÜBEYD. Orasını biz bilirik.

ODDAMDI. O da razıdır. O da razıdır. Hamı razıdır.

YANARDAĞ. Biz heç, lakin xalq...

ƏBU ÜBEYD. Xalq ilə bizim mızraqlarımız danışa bilər. Yanardağ, son sözümdür: Solmaz sabah ölməlidir. Hə, ya yox!

ODDAMDI. Çox gözəl. Çox gözəl. Biz razıyıq.

YANARDAĞ. Axı mənə açıq anladın ki, o günahsız zavallının təqsiri nədir?

ƏBU ÜBEYD. Açıqmı? Yaxşı, Rəbi, sən get. Dayan, Aqşinə cavab yaz ki, gözləyirik.

Lakin... o gəlməmiş... Elxan məhv olmalıdır. Siz də gedə bilərsiniz...

(Rəbi gedir.)

ODDAMDI. Məndəmi? Təşəkkür, ağam, təşəkkür! Ulu Hürmüzdə şükürlər olsun, qurtardım. (*Qaçaraq gedir.*)

ƏBU ÜBEYD. Açıqmı istəyirsən? Onun təqsiri onun gözəlliyidir. Təqsiri odur ki, xalq onu sevir, ondan ayrılmaq istəmir. O durduqca xalqı atəşgahdan ayırmaq, haqq olan islama və xilafət təsirinə tapındırmaq gücdür. Dinsiz Elxanın da üsyanına qüvvət verən odur. Ya onu biz anlamalıyıq və qarşı duracaq xalq qılıncdan keçirilməlidir, ya da siz özünüz xalqı necə qandıracaqsınız, öz işinizdir. Ancaq hər halda, Solmaz sabah yox olmalıdır... Hə, ya yox!

YANARDAĞ. Biz sizin qüvvətinizə təslim oluruq. Ancaq orasını bilin ki, o qız illər boyu ruhani və cismani üzüntülərə dözmüş, dünya zövqünü unutmuş və ulu Hürmüzdə varacaq qədər qüdsiyyət almışdır... Bəkarəti ulu Hürmüzdə tapşırılmış və qəlbində dünya duyğularından biri belə qalmamışdır. Bu müqəddəs qurban sizə çox baha oturacaq. Ulu Hürmüzdə xalqın nicatını onun qüdsiyyət və əzablarına bağışlayacaqdır.

Pərdə

On altıncı görüş

(Atəşgah. Solmaz yanar odlar başında tərپənişsiz dayanmış, Sönməz, Oddamdı və el bir sükut içində gözləyir.)

ODDAMDI (*Sönməzə*). Ürəyim döyünür, bunlar haçan gələcəklər?

SÖNMƏZ. Yaxın adamlardan bir neçəsini göndərmişəm, gedən-gedən ilişib qalır.

ODDAMDI. Bari onlar qayıdıb bir xəbər gətirəydilər.

ELDƏN BİRİNCİ (*bir həyəcanla girərək*). Yanardağ gəlir.

İKİNCİ (*eynilə*). Yanardağ gəlir.

ÜÇÜNCÜ. Yanardağ gəlir.

(*Yanardağ pozğun bir görünüşlə girir, hamı bir sorğu ilə ona baxır.*)

SÖNMƏZ (*bir qorxu və ehtiyatla*). Öləcək?

ODDAMDI. Solmaz öləcək?

DÖRDÜNCÜ (*bir qorxu içində girərək*). İslam ordusu atəşgahı sardı.

BEŞİNCİ (*girərək*). Atəşgahı sardılar. Göydə uçan quşların, yerdə sürüklənən həşəratın sayı var, onların sayı yoxdur.

KÜTLƏ (*bir qorxu içində*). Sus, sus...

YANARDAĞ. Söylə, müqəddəs odlar gəlini! Ulu Hürmüzdün paklıq və məsumluğunu təmsil edən gözəl Solmaz! İllər boyu çəkdiyən ağır əzab və üzüntülərdən sonra sən bütün alçaq cismani duyğuları atıb, ruhani bir yüksəkliyə vardığını, ulu Hürmüzdün ülviyyətinə doğru yüksəlib onunla mənəvi bir vahid olaraq uyuşduğunu hiss edirsənmi? Sən ulu Hürmüzdə varırkən bütün dünya duyğularına yabançı getməlisən.

(*Sükut.*)

SÖNMƏZ. Deməli, öləcək!

ODDAMDI. Öləcək.

YANARDAĞ. Cavab ver, odlar gəlini!

SÖNMƏZ. Lakin, bağışlarsınız. Siz bilirsiniz ki, o, ülviyyət məqamında danışmaz, tərənəm.

YANARDAĞ. Cavab ver, odlar gəlini! Axı bütün ümid sənə qüdsiyyətinədir.

SOLMAZ. Mən, gecələr onun xəyali heykəli qarşısında duyduğum durulmaz üzüntülər, gündüzlər yanar odlar başında dözdüyüm çəkilməz yorğunluqlar altında, onillik həyəcan və sarsıntılardan sonra dünyada duyduğum, düşündüyüm hər şeyi untdum. Bütüb ümidlərimi itirdim. Artıq bu yanan odlardan və ölümün qaçılmaz varlığından başqa heç bir şey düşünmürəm.

YANARDAĞ. Alqış, müqəddəs odların məhzun yavrusuna! Orasını da bil ki, bütün od yurduunun itmiş əsayiş və istirahətini ulu Hürmüzd sənə paklıq və məsumluğuna bağışlayacaq, sənə qüdsiyyətinlə acıqlı Əhrimənə üstün gələcəkdir. Sən bütün bir ölkənin və xalqın nicatı üçün burdan gedirsən. Bu qədər ruhani və cismani tərbiyədən sonra artıq qurbanlıq vaxtı yetişmişdir.

SOLMAZ. Mən hazırım. Bütün xalqın nicatı üçün mənim qurbanlığım gərəksə, mən çəkinməyəcəyəm. Mənim könlümdə artıq bəşəri heç bir duyğu yoxdur, düşünəcək bir şey qalmamışdı. İndi mən yalnız göyləri, işıqları, ulu Hürmüzdün ülviyyətini və ona uyuşmağı düşünürəm.

YANARDAĞ. Alqış, odlar gəlininə! Elə isə, bir yerdə son ibadətə başlayaq. Xalq dəstə-dəstə gəlsin. Mərasim üçün od qalansın.

(Rəbi girir, hamı qorxudan şaşırır.)

RƏBİ (*Yanardağa yanaşaraq*). Xilafət valisi Əbu Übeydin əmrilə mərasim vaxtı asayışı qorumaq üçün atəşgahı islam ordusu sarımışdır. O, kimsəyə toxunmayacaq. Susqunluq pozulursa, məsuliyyət üzərinizdə olacaqdır. (*Gedir.*)

YANARDAĞ. Ulu Hürmüzd, sənə tapınıriq. Son ibadətə başlayaq!

(Solmaz yanar odlar başında tərpənişsiz durur. Basqınçılar oyunu və oxunuşu başlayırlar.)

HAMI.

Yüksək dağlar, ulu tanrım, atəşindən canlanır,
Yaşıl bağlar, ulu tanrım, günəşindən şənlənir...

(Elxan və Qorxmaz yavaşca girirlər. Xalq ibadəti bitirincə bir-bir gəlib odlara və Solmaza baş əyir, müxtəlif nəzirlər qoyur.)

ELXAN. Odur, illər boyu çarpışmamda iradəmi qüvvətləndirən hər bir ağırlığı, iztirabı udduran, unutduran füsunkar odlar yavrusu! Odur, yürütdüyüm mübarizə karvanlarına yol və hədəf göstərən işıqlı dan ulduzu! Ox, Qorxmaz! Bu bayğın gözlərə, bu dərin baxışlara həsrət qalmaq nə qədər ağır iş imiş! Hər qırpımı uzun bir əsr, hər dəqiqəsi sonsuz bir tarix. Qorxmaz, burax, mən onun ayaqlarına düşəcəyəm.

QORXMAZ. Unutma ki, hər yanımız sarılı, hər yanımız düşməndir. Tanınsaq, məhv olarıq.

ELXAN. Qorxmaz! Mən bu dilbər çöhrəni görəncə, bütün mənliyimi unutdum. Onu bu gün qurban kəsmək, onu bu gün məhv etmək istəyirlər.

QORXMAZ. Nə edə bilərik. O bizim əlimizdə deyildir. Düşmən qüvvət almış, qurd kimi qan gəzir. Lakin sən ancaq ona baxıb qayıtmaq istəyirdin. Yoxsa özünü tanıtırdı bilərsən. Saqın, Elxan!

ELXAN. Yox, mən özümü tanıtırmıram. Ancaq burax, son görüşdə bu dilbər gözəlliyə doyunca baxmaq istəyirəm. Ox, Qorxmaz, illər boyu mənəvi varlığımda xəyalını gəzdirdiyim bu füsunkar çöhrəni, bu gülgün yanaqları, bu məhzun, titrək dodaqları, bu dərin, bayğın gözləri amansız odların yırtıcı qoynunda görmək! Yox! Artıq mən heç bir yana getməyəcəyəm. Mən artıq ondan ayrılmayacağam, son nəfəsimdə də onunla olacağam.

QORXMAZ. Nə deyirsən. Elxan? Sən özünü tanıtırdı bilərsən!. Bu, doğru ölümdür.

ELXAN. Olsun.

QORXMAZ. Bununla sən illər boyu gəzdirdiyin bayrağı bilərək endirmiş və öz əlinlə düşməne təslim etmiş olarsan. Sən öz vəzifəni unutma!

ELXAN. Vəzifə... Bayraq... Qorxmaz, hər gedişin bir hədəfi, mənəvi bir qüvvət mənbəyi vardır. Onsuz insan çalışa bilməz. Anla ki, bu uzun çarpışmada yuxusuz gecələrimi xəyali gülüşləri ilə işıqlandıran, o yorğun günlərimi xəyali çiçəkləri ilə süslədən odur. O gəzdirdiyim azadlıq bayrağının mənəvi yüksəkliyində onun xəyali çöhrəsi gülümsəyir.

QORXMAZ. Sən şaşırırsan, Elxan. Bizim məqsədimiz...

ELXAN. Qorxmaz, mübariz məqsəddən, bayraqçı bayraqdan daha əvvəl doğur. Lakin nədir həyatın məqsədi? Siz onu vasitə ilə qarışdırırsınız. Mənimçün isə, bir məqsəd olaraq, ta uzaq üfüqlərdə titrəyən ulduzların birincisi o, bu yüksək dağlarda gülümsəyən çiçəklərin birincisi yenə odur.

ODDAMDI (*nəzirləri toplayarkən onları görərək*). Hey, ağalar, hamı getmişdir, siz burada nə gəzirsiniz?

QORXMAZ. Elxan, sus! Bu bizi tanıyacaqdır. (*Oddamdiya.*) Heç, ruhani babamız, biz gözləyirik siz də gedəsiniz, odlar gəlininə ibadət etmək istəyirik, gizli diləyimiz vardır.

ODDAMDI. Yaxşı, qurbanlıq nə gətirmişsiniz?

QORXMAZ. Nə?...

ODDAMDI. Qoyundan, keçidən, toyuqdan, cücədən.

QORXMAZ. Biz uzaq yoldan gəldiyimiz üçün özümüz ilə bir şey gətirməmişik.

ODDAMDI. Nəzirsiz dilək olarmı, oğlum? Onda gedin, xalq bayırda od qalayır. Siz də kömək eləyin. İndicə gəlib Solmazı aparacaqlar. Odur, gəlirlər. (*Nəzirləri toplayır.*)

QORXMAZ. Elxan, artıq onu tək görməyəcəksən. Budur, onu aparmaq üçün gəlirlər. Artıq gedək.

ELXAN. Qorxmaz, Qorxmaz, anla ki, mən onsuz heç bir yerə gedə bilmərəm. Ox, Qorxmaz, nə qədər sərt ürəklisən!

YANARDAĞ. Ey ulu Hürmüzdün dostları! Artıq odlar gəlini Solmazın son görüşüdür.

Diləklər diləsinlər. Sonra Solmaz... daimilik gedəcəkdir.

ODDAMDI. Nəziri qalanlar gətirsinlər.

(Elxan ixtiyarsız olaraq izdihama qoşulmaq istəyir.)

QORXMAZ. Elxan, haraya gedirsən?

ELXAN. Qorxmaz, sən özünü gözlə, məni tək burax. Heç olmazsa son görüşdə, bir də onun ayaqlarında yaşamaq, bir cocuq kimi pərəstiş etmək istəyirəm.

(Kütləyə qoşulur. Qorxmaz təqib edir. El bir-bir bərkdən diləyib, nəzir qoyur.)

BİRİNCİ. Odlar gəlini, mənim qızım qaçıb üsyançılara qoşulmuşdur. Sən əsirgə!

İKİNCİ. Mənim gəlinim itmişdir. Tapılsın!

ÜÇÜNCÜ. Mənim oğlum üsyançılara qoşulmuşdur. Sən əsirgə!

DÖRDÜNCÜ. Mənim bir tək öküzüm var, axsayır. Şəfa tapsın!

BEŞİNCİ. Mənim oğlum ərəblərin dustağındadır. Yol açıdır!

ALTINCI. Mənim də qızım... ulu Hürmüzd bu xəlifənin bəlasını versin. Daha bıçaq sümüyə dayanmışdır.

EL (*bir qorxu ilə*). Sus, nə deyirsən, yavaş!

ODDAMDI. Ha, kişi, onda çəşdın. Cücələri mənə ver, özün bəri keç! (*Cücələri əlindən qapır.*)

ALTINCI. Bağışlayın, başınıza dönüm, ürəyim odludur.

(Onu otürürlər.)

ELXAN (*baş əyərək*). Ulu Hürmüzdün məsum qızına, sönməz odların gözəl gəlininə pərəstiş!

(*Solmaz onu görüncə ixtiyarsız müvazinətini itirib, vəziyyətini pozaraq.*)

SOLMAZ. Odur, aman, odur! Ulu Hürmüzd məhv oldum.

YANARDAĞ. Sənə nə oldu, müqəddəs odlar gəlini?

SOLMAZ (*bir həyəcanla*). Heç, heç bir şey.

QORXMAZ (*yavaşıdan*). Elxan, artıq gəl.

ELXAN. Burax, burax deyirəm sənə. Burax, öz məqsədini atıb diləksiz, istəksiz çölləri dolaşan ayımı axtarırsan? Onsuz dilək məzarlığına dönəcək bu çılpaq çöllərdə ancaq bayquşlar ulaşa bilərlər.

ODDAMDI. Səs salmayın.

ELXAN (*təkrar baş əyərək*). Öksüz könüllər tanrısı, bulunmaz diləklər pərisi, odlar gəlininə pərəstiş edirəm.

SOLMAZ (*dərin bir həyəcan içində üzülərək*). Aman, odur, odur, özüdür. Ulu Hürmüzd, sən əsirgə. İllər boyu etdiyim pərəstişlər, üzüntülər, məhv oldu. Çəkil, çəkil, mərhəmətsiz insan, gəlmə! Məhv oluram! Allah eşqinə, çəkil! (*Birdən müvazinətini itirib bayğıncasına düşür.*)

YANARDAĞ. Məsum odlar gəlini, sənə nə oldu?

SOLMAZ. Heç, gözlərim qaraldı, xəstəyəm...

YANARDAĞ. Acıqlı Əhrimən ovunmur, nə edəcəyik?

SOLMAZ. Məni tək buraxın.

YANARDAĞ. Çox gözəl. Gəlin. Buraxın odlar gəlini müqəddəs odlar qoynunda ulu Hürmüzdən şafa alsın... Ulu Hürmüzd, sən əsirgə...

QORXMAZ. Elxan, gəl biz də gedək.

ELXAN. Məni tək burax.

(*Həmı gedir.*)

ODDAMDI. Hey, ağam, gəl, sən də. Odlar gəlini xəstədir.

ELXAN. Mənim diləyim var, odlar gəlininə söyləyəcəyəm.

ODDAMDI. Olmaz, olmaz, yaramaz, gəl. (*Onu itələmək istərkən.*)

SOLMAZ (*ayılmış kimi, üzgün bir səslə*). Buraxın, toxunmayın ona.

ODDAMDI. Çox gözəl, odlar gəlinini dinləmək bizim borcumuzdur. (*Gedir.*)

SOLMAZ. Söylə, söylə, allah eşqinə, söylə. Buraya necə və nə üçün gəldin? Söylə, mərhəmətsiz insan, söylə, məndən nə istəyirsən? Neçin məni məhv edirsən?

ELXAN. Solmaz, öksüz könüllər tanrısı, Solmaz, uğrunda gəzməmiş bir dağ, çarpışmayan bir meydan buraxmayan, öz sevimli qardaşının belə mızrağına köks görən, sevicisi bir könül səndən nə istəyə bilər?

SOLMAZ. Qardaşınmı? Sən onu tapdınmı?

ELXAN. Bəli, Solmaz, tapdım. Lakin o... Gözlədiyim hərarətli qardaş qoynuna qarşı mənə dustaq zənciri, səmimi qardaş əlinə qarşı qanlı mızraqlar uzatdı. Ox, Aqşın, Aqşın!...

SOLMAZ. Mızraqmı?

ELXAN. Ox, Solmaz, mən onu nə qədər sevirdim. Lakin o, müsəlman olmuşdur.

SOLMAZ. Lakin bu gəlişdən məqsəd nədir? Məndən nə istəyirsən?

ELXAN. Solmaz...

SOLMAZ. Get, allah eşqinə, get. Mən heç bir zaman sənin olmayacağam.

ELXAN. Solmaz, sənsiz haraya gedəcəyəm? Solmaz, dünyada hökmdarlara, bütün tanrılara qarşı əyilməyən məğrur alnımı sənə qarşı əyirəm. Bükülməz qollarımı sənin ayaqlarına sərrib ürəyimi açıram. Mən səndən daha əvvəl ölmək istəyirəm.

SOLMAZ. Yox, get, səni həyat gözləyir. Artıq məni buradan kimsə çıxara bilməz. Artıq mən buradan heç bir yana getməyəcəyəm. Mənim isə bu gün son günümüdür. Mən öz varlığımı ulu Hürmüzdə təslim etmiş, öz mənəviyyatımı onun qüdsiyyətinə qovuşdurmuşam. Mən ulu Hürmüzdün məsum qızıyam və məsum olaraq onunla görüşəcəyəm. Sən isə get, artıq həmişəlik get.

ELXAN. Solmaz, getmək, haraya getmək? Sus, allah eşqinə, sus! Yolları kəsilən, ümidləri qırılan, bütün diləkləri qara məzarlığa gömülən bir zavallı haraya gedə bilər? Yox, mən heç bir yerə getməyəcəyəm. Səninlə bir yerdə qalacağam, səninlə bir yerdə öləcəyəm.

SOLMAZ. Yox, yox, mən bu sönməz odlardan ayrıla bilmərəm. Mən od qızıyam. Od bağrında doğuldum, od bağrında bəsləndim, böyüdüm. Mən ondan qorxmuram. Mən bu sönməz odları, bu əbədi işıqları özümdən artıq sevirəm.

ELXAN. Gedək mənimlə, gedək, qaçaq. Sən odlar qızısan. Mən könlümün sönməz odlarını, ruhumun sevgiləri atəşgahını sənin üçün mənəvi bir yurd edər, səni bu pak sevgilərin gözəl qoynunda bəslərəm. Bayrağımın kölgəsində gülüşən bu azad dağların süslü çiçəklərini toplar, səni gül yarpaqları ilə, otağını sevgilər, yatağını öpgülər ilə bəzərəm.

SOLMAZ. Getməkmi? Sən dəlimi oldun? Məni bu izdihamın, bu qara kütlənin, bu saysız ordunun içindən çıxarmaqmi olar? Harada olduğunu unutdunmu? Bir qırpımda məhv olarsan. Yox, mən heç bir yana getməyəcəyəm. Sən seviləcək bir adamsan. Fəqət mən sənə olmayacağam. Artıq get, ancaq mən odlara atılırkən, son nəfəsdə gözümə görsənmə, Elxan, sən məni sevirsənmi?

ELXAN. Bəli, Solmaz!

SOLMAZ. Get, bir daha qayıtma. Sənə əmr edirəm.

ELXAN. Getmək, bu məhzun gözlərdən ayrılmaq...

SOLMAZ. Yox, baxma, baxma, mən sənə baxışlarına dayana bilmirəm. Gözlərin mənliliyimi sarsıdır. Orada bütün dünyanın odları, alovları, ildırımları, vulkanları... Ox, Elxan, məhv oluram. *(Ağlayaraq özünü Elxanın qolları arasına atır.)*

ODDAMDİ. *(Solmazın son sözündə içəri girib, şəşıraraq).* Aha, məsum odlar qızı burada sevişirmiş! Xəstəyəm. Hələ Yanardağ sənə qüdsiyyətinə and içir. Ölkənin nicatını sənə qüdsiyyətinəndən gözləyir... Hələ sən... *(Elxana yanaşib birdən onu tanıyınca, şəşıraraq.)* Ha... ha... sən... Elxan... ordu... məhv olacaqsan... *(Qorxaraq geriləyərkən lap qapıda ağır bir əl çiyinə enir.)*

QORXMAZ. Dayan.

ODDAMDI (*daha artıq qorxmuş və büsbütün şaşıraraq*). Ha... ha...
DÖNMƏZ. Mə-mə-məndən a-a-ayrılmayacaqsan.

Pərdə

On yeddinci görüş

Atəşgah. Qarşıda geniş bir meydan. Ortada hündür pilləli bir taxt ardınca müdhiş alovlar zəbanə çəkir. Qarşıda Əbu Übeyd, Rəbi, Altunbay və saysız xilafət ordusu. Sağda, xalq içərisində Elxan, Qorxmaz, Dönməz, Toğrul və başqa elxançılar. Solda atəşgah qapılarına doğru möbidlər. Yerli, xalq. Göz işlədikcə xalq... kütlə...

ƏBU ÜBEYD (*yavaşca*). Rəbi, adamları paylaşdır. Yollar kəsilmiş olsun. Bütün bu izdiham göz altında saxlanmalı, milçək uçuşu belə diqqət gözündən qaçırılmamalıdır.

RƏBİ. Hamısı edilmişdir. (*Yerlərində otururlar.*)

QORXMAZ. Toğrul, bir hazırlıq görə bildinmi?

TOĞRUL. Bu ordu dənizinin içərisində nə etmək olar?

QORXMAZ. Mən çox qorxuram, o özünü məhv edəcəkdir.

TOĞRUL. Biz bu gün onu saldıra bilərsək, böyük fədakarlıq etmiş olarıq.

QORXMAZ. O getmək istəmir, bir qırpım da olsun onu göz altından qaçıрмаq olmaz.

ELXAN. Qorxmaz, siz hələ də getmədinizmi? Artıq gedin, mən özüm gələrəm.

QORXMAZ. Elxan, sən ölümlə oynayırsan. Sən ki, bu izdihamın içərisində artıq ona yaxınlaşa bilməyəcəksən. Kimi gözləyirsən? Sən özünü tələf edəcəksən. Bir düşün.

ELXAN. Mən çox düşündüm. Qorxmaz, indi sən düşün. Bütün həyatım uzununu xəyalına pərəstiş etdiyim o, illər boyu eşqini könlümdə, adını dilimdə gəzdirdiyim o, bu yirtıcı odların acıqlı qoynunda, mənasız cəhənnəmin qızmar dişlərində məhv olur. Mən də məhv oluram. Siz artıq gedin, mən bir də qayıtmayacağam.

TOĞRUL. Halbuki, sən bir tərəfdə susqun oturub kimsəyə görünməyəcəyinə söz vermişdin.

ELXAN. Yaxşı, mən kimsəyə görünmərəm.

QORXMAZ. Sən ona söz verdin ki, son dəqiqədə gözlərinə görünməyəcəksən.

ELXAN. Bəli görünməyəcəyəm.

DÖNMƏZ. Bu cəhənnəm mərasimi nə vaxt bitəcəkdir? Ürəyim döyünür.

QORXMAZ. Odur, gəlirlər.

(Yanardağ, Sönməz, Oddamdi və başqaları gəlirlər.)

ELXAN. Altunbay da buradadır.

QORXMAZ. Elxan, artıq bütün həyatımız bir heçdən asılıdır. Bu neçə ildə nə qədər dəyişsək də, yenə də bizi tanıya bilərlər. Dörd tərəfimiz sarılıdır. Susqun ol. Biz ölüm içindəyik.

ELXAN. Qorxmaz, dayana bilmirəm.

YANARDAĞ. Ey bütün Azərbaycanın sönməz odlarına tapınan ulu Hürmüzdün günahsız dostları! Ey Hindistandan, İrandan, Çindən, dünyanın bütün keçilməz, varılmaz bucaqlarından gəlmiş müqəddəs odlara tapınan, pak imanlı və təmiz vicdanlı ziyarətçilər!

Son zamanlar odlar yurdunu saysız fəlakətlərə çuğlamış acıqlı Əhrimənə nə qədər adi qurban verildisə, ovunmadı. Ona qiymətli qurban gərəkmiş. Odur ki, öklənin ən gözəl qızı, məmləkətin ən dəyərlili incisi, odlar gəlini Solmaz, minlərcə cismani əzablara dözüb, ruhani qüdsiyyət və ülvyyəyə vardiqdan sonra qurban verilir. Bəlkə yurdumuz ulu Hürmüzdün kölgəsində və yurdumuzda olan xilafət ordusunun... ədalət... qanadı altında...

QORXMAZ (*bir hiddətlə*). Hmm... ədalət qanadı... nə qədər süslü bir yalan.

DÖNMƏZ (*özünü unudub, bərkdən bağıraraq*). Ya-ya-yalan deyirsən!

QORXMAZ. Sus! (*Tez onu danlayır.*)

TOĞRUL. Dönməz, sus, nə edirsən?

DÖNMƏZ. Çə-çəşdim, Toğrul.

(Hər kəsdə bir maraq, tərpəniş, gözlər səs yiyəsini axtarır. Xilafət adamları kütlə içərisində gəzirlər. Elə bu arada, Solmaz atəşgah qapısında görünür, diqqəti öz tərəfinə çəkir.)

YANARDAĞ. Odlar gəlini oda atılarkən hər kəs ulu Hürmüzdən diləyini xatırlasın.

SÖNMƏZ. Solmaz bu taxtın ilk pilləsində müqəddəs nəğmələri dinləyəcək, ikincidə hamının üzünə baxıb, öz ülvyyətilə ürəklərindəki diləklərini hiss edəcək, nəhayət, üçüncü pilləyə qalxıb özünü oda atacaqdır.

ODDAMDI. Kimin nəziri varsa, qoyundan, keçidən, toyuqdan, cücədən, kim nə bacarırsa və nə qədər çox bacarırsa, niyyət etməli və səhədən gec olmayaraq gətirməlidir.

(Solmaz müqəddəs mahnılar altında dalğın və üzgün addımlarla gəlir.)

ƏBU ÜBEYD. Altunbay, sənin keçmiş nişanlın nə qədər gözəlmiş! Görürsənmi, Rəbi?

RƏBİ. O, dilbər füsunkar bir dünya gözəlidir.

ƏBU ÜBEYD. “Fətəbarəkəllahü əhsənül-xaliqeyn!”

ELXAN. Odur, odur, gəlir. Gecələr ulduzlardan, gündüzlər şəfəqlərdən soruşduğum dilək pərisi. O, idraksız bir kütlənin səfil qorxaqlığına qurban olub gedir.

(Solmaz müqəddəs mahnılar altında ilk pilləyə qalxır və qara camaat Solmazın ayaqlarına axışib ağlayır və dilək diləyir.)

XALQ. Odlar gəlini, sən bizdən ayrılırsan! Bizi bağışlat. Od əsirgəsin. Od, kömək ol... .

ALTUNBAY (*Solmaza yanaşaraq, yavaşdan*). Solmaz, mən sənə son borcumu verirəm. Mən sənsiz də yaşaya bilərəm. Lakin sən mənsiz yaşaya bilmədin. Mən yenə də buradayam.

Lakin hanı sənin səfil peyğəmbərin? Arada kim qaldı? Sən və qızmar odlar!

SOLMAZ. Get, Altunbay, get! (*Hiddətlə ikinci pilləyə qalxır.*)

YANARDAĞ (*xalqa*). Sus. Yetər. Geri. (*Həm geriləyir.*) Artıq, odlar gəlini, sən bütün

xalqın üzünə baxmalı və öz qüdsiyyətinlə diləklərini gözlərində oxuyub, ulu Hürmüzdə yetirməlisən.

(Solmaz sıra ilə kütləni süzür.)

ELXAN. O yaxınlaşır, mən bu dəqiqədə acıqlı bir ildırım olmaq, allah adına düzəlmiş bu səfalət ocağını bir qırpımda alt-üst etmək istərdim. Ana təbiət, neçin məni gücsüz, bacarıqsız bir insan yaratdın? Barı bir külək olsaydım, bütün dəhşətimlə əsərdim. Bir günəş olsaydım bu yaramaz kürənin torpaqlarını cəhənnəm kimi yandırardım! Yaxıcı bir od, bir dəniz, bir seylab, bir tufan, bir fəlakət, bir cəhənnəm olaydım. Ancaq belə ürəyi diləkli, qolu gücsüz bir insan olmayaydım! Ox, Qorxmaz, o baxır! O, bütün ürəkləri, bütün duyğuları anlamaq istəyir. Bax, yavrum, zavallı Elxanın ürəyində bu dolğun gözlərdən, bu məhzun heyətdən başqa heç bir şey yoxdur. Apar, apar onu, apar. Haraya istəyirsən, apar, o sənindir.

QORXMAZ. Elxan, özünü unutma!

(Bu aralıq Solmaz ilə Elxanın baxışları bir-birinə ilişir və saxlanır.)

SOLMAZ. Aman, o yenə buradadır.

YANARDAĞ. Solmaz, sən bu gün özünə heç bir alçaq, cismani duyğu aparmamalı, ruhani ülvyyətlə və qüdsiyyətlə göylərə uçmalısən. Haydı, odlar qızı, ulu Hürmüzd yurdumuzu, xalqımızı və inananları sənə qüdsiyyətinə bağışlasın.

DÖNMƏZ. O yaxınlaşır.

TOĞRUL. O, son pillədədir.

SOLMAZ *(birdən sərt bir dönüşlə)*. Sən, ey məqsədinə doğru həşərat kimi ayaqlar altında sürüklənən dili bağlı, əli zəncirli, gücsüz, məhkum qul! Mən ölürəm. Lakin sən torpaqdan qalx! Son nəfəsimdə bil ki, mən səni sevirdim. *(Solmaz qəti gedişlə oda atılmaq istərkən.)*

ELXAN. Saxlan, yaramaz qılinc dünyası! Elxan biləgənli hələ ölməmişdir. *(İldırım sürətilə üçüncü pilləyə atılır, Solmazı tutaraq.)* Səni tək buraxmaram.

QORXMAZ. Toğrul, hazır ol!

ODDAMDI. Aman, cücə kimi tükümü didəcəklər.

(Ümumi bir hərəkət və həyəcan.)

YANARDAĞ. Ey, sərsəm nə edirsən? Onun ülvyyətinə toxunulmaz.

ELXAN. Çəkil, onu siz, onu Hürmüzdülər, Əhrimənilər anlaya bilməzlər. Onu mən anlaram. O, mənimdir. Qaldırın bu cəhənnəm manqallarını, qaldırın! *(Təpiyi ilə mərasim şeylərini oda ucurur.)*

YANARDAĞ. Ey ulu Hürmüzdün dostları, artıq mən sizin müqəddəratınızı qorumaqdan gücsüzəm.

SOLMAZ. Artıq mən səndən ayrılıram. Bərabər ölək.

KÜTLƏ. Yox olsun dinsiz, allahsız! *(Ona doğru hücum edir.)*

ELXAN. Saxlan, oyunlar oyuncağı, tapdanmış qul! Hədəfsiz, kor kütlə! Biləgənli Elxan sənə düşmənin deyildir. Sənə düşmənin onlar, onlar, onlardır. *(Əbu Übeydi və atasgahı göstərir.)*

KÜTLƏ *(geri basılaraq)*. Kim, nədir, Elxanmı? Budur!

QORXMAZ. Toğrul, haydı!

ƏBU ÜBEYD. Rəbi, budur, Elxan, tez! *(Eyni zamanda özü yalın qılınc üçüncü mərtəbəyə atılır.)*

RƏBİ. Haydı, islam mücahidləri, meydan sarılmalı!

TOĞRUL. Haydı, azadlıq mübarizləri, irəli, urra!

Kütlə daş, yumruq, ağac və başqa şeylərlə “Yox olsun dinsiz... Var olsun azad qul!”—deyə toqquşur, eyni zamanda Əbu Übeyd yalın qılıncını Solmazı qucmuş Elxana endirərkən o biri tərəfdən atılmış Dönməz qılıncını onun köksünə sancır. Əbu Übeyd yığılır. Aranı bürümüş toz-duman və qaranlıq içərisində qılıncların səsi eşidilir.

QORXMAZ *(qaranlıqdan)*. Azad qartallar, irəli, urra!..

RƏBİ. Haydı, islam mücahidləri, allah!..

(Qatı qaranlıqda eşidilən hər iki tərəfin hücum gurultuları altında)

Pərdə

On səkkizinci görüş

(Xürrəmdə geniş, axımlı-baxımlı bir meydança: Bizans elçisi və İldırım.)

BİZANS ELÇİSİ. Cənab, tuhaf bir şeydir. Bu ölkədə pula, qızıla bir şey vermirlər.

İLDIRIM. Yolçu, ölkəmizdə qızıl işləmir. Kimin nəyinə gərəkdir.

ELÇİ. Maraqlı bir şeydir. Lakin mən bir dövlətin elçisiyəm. Buranın hökumət adamlarından birini görmək istəyirəm.

İLDIRIM. Burada hökumət yoxdur. Hər kəs öz hökumətidir.

ELÇİ. Cənab, ya siz məni sərimişsiniz, ya da... necə yəni hökumət yoxdur. Hökumətsiz də ölkə olarmı? Biri bir şey oğurladı. Bir şey oldu. Hər halda qonağa gülmək yaxşı bir iş deyildir. Həm də bir tək sən deyilsən. Hamı belə deyir.

İLDIRIM. Yolçu, səni aldatmırlar. Burada heç bir kəs şey oğurlaya bilməz, oğurlamaz da. Çünki kimsənin bir şeyi yoxdur, hər şey hamınındır. Hamısı bir yerdə çalışır, bir yerdə toplayır, bir yerdə işləyir.

ELÇİ. Qardaşım, birdən biri birinin arvadına, qızına dolaşdı?

İLDIRIM. Zətən burada kimsənin, siz düşündüyünüz kimi, arvadı yoxdur. İki nəfər istərsə, uyuşub yaşar, istərsə, ayrılıb gedər.

ELÇİ. Axı yenə bir qanun olmalıdır ki...

İLDIRIM. Qanun yoxdur. Ən baş bir qanun vardır ki, o da hər kəsin başqaya zərərsiz azad istəyidir. “Ellik” işlər üçün isə el özü sıra ilə elbaşılıq çəkir.

ELÇİ. Tuhafdır! Vallahı, çox tuhafdır! Yaxşı, mən burada yad adam, əlimdə pulum, acıdanmı öləcəyəm?

İLDIRIM. Yox, a qardaş. Səyyahlar, yadlar, qonaqlar üçün hər yerdə böyük yurdlar, hər şey vardır. Qonaq olduqca orada qalırlar. Ümumi külfətimizə girmək istəyənlər isə çalışmalıdırlar. Budur, bu günün elbaşısı gəlir. (Çiyində böyük bir zənbil apararı Altaya.) Altay, elbaşı sən idin, deyilmi?

ALTAY. Mən idim, bərk də yorulmuşam. Sabahdan da siz olacaqsınız.

İLDIRIM. Bilirəm, ancaq bu arqadaş böyük bir dövlət vəkildir. İşi varmış.

ALTAY. Buyursunlar, hansı ölkədəsiniz?

ELÇİ. Gedin işinizə, lotular! Mən sizin kimiləri çox görmüşəm. Çiyində şələ atıla-atıla gəldi ki, mən elbaşıyam. Məni oynatmaq olmaz. Bağışlayın, bir az hiddətləndim...

Amma... Biz eşitdik ki, burada Elxan Babək adlı bir ölkə başçısı, hökumət başçısı varmış.

ALTAY. Burada nə hökumət vardır, nə də başçısı.

İLDIRIM. Mən ki, sizə dedim yolçu, Elxan bizdə dərin düşüncəli bir başbiləndir.

ELÇİ. Hər halda onu görə bilərəmmi?

ALTAY. İstərsiniz, hey, hey... bu yol ilə dördüncü həyətdə odun doğrayır. İldırım, göstərin, mən də indicə qayıdıram. (*Gedir.*)

ELÇİ. Qardaşım, odun nədir, odunçu nədir? Allahı sevirsiniz, mənimlə əylənməyin. Mən iyirmi ildən bəri xilafət ordusu ilə çarpışan üsyan başçısı Elxan Babəki deyirəm.

İLDIRIM. Acıqlanmayın, yolçu, biz də onu deyirik. Allahı da bir yana buraxın. Burada allah, peyğəmbər və bu kimi şeyləri sevən tapılmaz.

(*Dəstə ilə müqəssirlər keçir.*)

MÜQƏSSİRLƏR. Tənbəllik etmişəm. Yalan danışmışam. Əsir incitmişəm. Qısqanc olmuşam. İstəyim başqaya zərərli olmuşdur.

DÖNMƏZ. Könül zorlamışam. Könül zorlamışam.

EL. Utanmaz, yaramaz, yalançı...

ELÇİ. Hələ, bunlar kimdir?

İLDIRIM. Ara-sıra müqəssirlərə belə cəza verilir. Üçüncü dəfə külfətdən çıxarılır.

QIZ VƏ OĞLANLAR (*çalaraq, oynayaraq, oxuyaraq, əllərində məşəl olaraq gedirlər*).

Biz dünyada qayğı bilməz oğlanlarıq, qızlarıq,

Dünya geniş bir bağçadır, çiçəkləri bizlərik.

Torpaq bizim anamızdır, biz torpağın yavrusu,

Azad sevgi, azad vicdan könlümüzün tanrısı.

ELÇİ. Bunlar məşəl ilə niyə gəzirlər?

İLDIRIM. Bunlar bu uzaq dağın başına çıxacaqlar. Orası dilək dağıdır. Hər il bu gecə orada qonaqlıq, şənlik olur. Oğlanlar, qızlar oynayırlar.

ELÇİ. Tuhaf şeylərdir! Mən bu yaşıma kimi belə tuhaf şeylər görməmişəm.

ALTAY (*iki nəfərlə gələrək*). Möhtərəm elçi, elbaşılıq tərəfindən sizin üçün yataq, yemək və hər bir istirahət hazırdır. Sizinlə danışmaq üçün orada sizi gözləyirlər. Buyura bilərsiniz.

ELÇİ. Yox, yox, mən qabaqca dördüncü həyətdə girib Elxanı görəcəyəm.

ALTAY. Hər halda istərsəniz sizi ötürə bilərik.

ELÇİ. Yox, yox, mən özüm tək gedib, sözlərinizi yoxlayacağam.

ALTAY. İstəyiniz belə isə, haqqınız vardır. Sizi burada gözlərlər.

(*Elçi gedir.*)

İLDIRIM. Yazıq bizim yaşayışımıza şaşırmış qalmış. Elxan da bir qırpım dinclik bilməz. Ölüm yatağından hələ dünən qalxmış.

ALTAY. Həm də yazıq ruhani əzablardan çox sıxılır. Solmazın ayrılığı onu məhv edir.

İLDIRIM. Öz qardaşı Aqşinin düşmənliyi də onu çox sıxır. Doğma qardaşdır, asan deyildir.

ALTAY. Həm də ən çox sevdiyi, yeganə qardaşı. O müdhiş gündə ki, biz onu bayqın qaçırtdıq, yolda ayılıb Solmazın əsir aparıldığını öyrəninəcə, inanıram ki, o ölmək istəyirdi.

(Elçi və Qorxmaz gəlirlər.)

QORXMAZ. Budur, Elxan özü gəlir!

ELÇİ. Möhtərəm cənab! Mən iyirmi il vəhşi ərəblərə qarşı qəhrəmanlıqla çarpışan və xilafət ordusunu sarsıdıb ölkədən sıxışdıran yenilməz qəhrəman Elxan Babəkə Bizans hökmdarından salam, hörmət, ittifaq və yardım təklifi gətirmişəm. Sizə qarşı da, cənablar, bayaq inanmadığımı üçün üzr istəyirəm.

BİR ƏRƏB ƏSİRİ. Mən, bir dəstə ərəb əsiri tərəfindən elbəşılığa gedərkən sizi burada gördüm. Bizi ölkəmizə buraxırlar. Lakin biz orada od, qan, dəmir və qulluqdan başqa bir şey görə bilməyəcəyik. Biz bu azad ölkədə sizinlə qalmaq, ailənizə girmək, əmək çəkmək, sizinlə yaşamaq, sizinlə ölmək istəyirik.

ELXAN. Möhtərəm elçi, sizə cavab vermək tək mənim işim deyildir. Ancaq sizə üç yol aydın cavab verilmişdir. Biz ərəblərə qarşı çarpışırıq. Bizim üçün ərəb, fars, rum, yəhudi olsun—heç bir fərqi yoxdur. Bax, bu ərəbdir. Bizə azad əmək əli uzadır. O, bizim qardaşımızdır. Biz ərəb mötəməmlərinə, Bağdad xilafətinə qarşı vuruşuruq. İki addımlığımızda Şirvan şəhriyarlığı da ona qarşı çarpışır. Lakin biz onunla birləşmirik. Çünki bizim üçün Şirvan şəhriyarılı Bağdadın mötəməmləri, Bizansın imperatorları, Makedonyanın iskəndərləri, Romanın qeysərləri, neronları arasında heç bir fərqi yoxdur. Biz insan dostunun dostu, insan düşməninin düşməniyik. Hər halda bu xüsusda sizə el özü cavab verəcəkdir. Xalqınıza isə bizdən səmimi salamlar!

ALTAY. Möhtərəm elçi, sizin üçün yer və sizin ilə görüşmək üçün adamlarımız hazırdır. Buyurun, sizi ötürsünlər. *(Ərəbə.)* Sizinlə də elbəşılıqla görüşərik.

(Onlar gedirlər. Təkrar qızlar, oğlanlar məşəllərlə oxuyaraq dilək dağına doğru gedirlər.)

Gənclik dəhşətdir!

İLDIRIM. Biz o dəhşətli gündə Solmazı itirməsəydik, o da indi bu şən və məsud dünyanın gurultularına qoşulmuş və yazıq bir az da azad nəfəs almış olardı.

ALTAY *(onu dümsükləyərək)*. Sus!

ELXAN. Lakin, kim bilir, yazıq Solmaz indi əsirlikdə nələr çəkir! Of, məlun azadlıq düşmənləri!

(Şənliyə baxaraq, ağaca dayanır və fikrə gedir.)

Pərdə

On doqquzuncu görüş

(Həbs otağı. Solmaz həbs otağında bağçaya açılan kiçik pəncərə qarşısında divara dayanmış, inlər bir səslə məhtaba qarşı oxuyur.)

SOLMAZ.

Mən bir solmaz yarpağam ki, çiçəkləri bəzərəm.
Mən bir susmaz duyğuyam ki, ürəkləri gəzərəm.
Mən səninçin ömrüm boyu cəfalara dözərəm.
Sənsiz güllər açılmasın, axar çaylar dayansın.
Oxu, bülbül, bəlkə yarım oyansın...
Mən bir sönməz ulduzam ki, daim işıq saçaram.
Mən bir oynaq bülbüləm ki, güldən-gülə uçaram.
Mən bir saqlı aləməm ki, sevgilərdir açarım.
Sənsiz günəş görünməsin, qaralara boyansın,
Oxu, bülbül bəlkə yarım oyansın...

(Solmaz susub xəyala dalır, iki nəfər xidmətçi qız yavaşca qapını açıb girir, əllərindəki podnosu qoyub çəkilmək istərkən.)

BİRİNCİ. Yazıq nə qədər də dalğın və məhzundur. Xəzan vurmuş bir bülbül kimi fəryaddan yorulmur.

İKİNCİ. Gecə-gündüz bir yana çıxmamaq, kimsə ilə danışmamaq və danışdırmamaq asan bir şey deyildir.

BİRİNCİ. Biz onunla danışsaq, nə olar. Barı dərdini soruşardıq.

İKİNCİ. Olmaz, qadağandır. Həm də özü danışmaz. Rəbi və başqaları nə qədər çalışdılar, incitdilər, cavab vermədi. Hətta Aqşin ilə belə danışmadı. Bağdada göndərəcəkdilər. Aqşin gəldi, qoymadı.

BİRİNCİ. Sus, bəri gəl, o bizim işimiz deyildir. Hər halda onu, nə isə, bir fəlakət gözləyir. Bu gün, ya gecə sabah.

(Çıxır, qapını bağlayır, gedirlər. Bir azdan Solmaz enir, dalğın addımlarla qapıya yanaşır, itələyir, bağlı olduğunu görünə, qayıdıb otaqda dolaşaraq, əvvəlki yerinə gəlir və pəncərə yanında dayanaraq, mahnısına davam edir.)

SOLMAZ.

Mən səninçin şəfəqlərdən süslü bir tac yaparam.
Yol ver mənə gül dərmişəm, sevdiyimçin aparam.
Arar, arar, arar, arar, axır səni taparam.
Sənsiz solsun göy yarpaqlar, axar sular bulansın,
Oxu, bülbül, bəlkə yarım oyansın...

(Aqşın və Rəbi yavaşca içəri girib, Solmazın son sözlərini dinlədikdən sonra irəli hərəkət edəcəkdir yerdə)

Pərdə

İyirminci görüş

(Dilək dağı. Pərdə açılınca çalib-oyunayrlar. Oyun və çalğı susunca Dönməzin Gülgün ilə deyişdiyi görünür.)

DÖNMƏZ.

Bu-burnun o yana çək,

Gö-gö-gö-göz çıxartmasın.

Sös-sö-sö-söylə yar bizə

Qaq-qa-qa-qaş-göz atmasın.

Bir sö-sö-sözdü det-dedik,

Gök-gö-gö-göz ağartmasın.

Öldü-dü-dü-rmə boş yerə,

Vallah ki, qaq-qa-qan axar.

Gəl gök-gö-gö-gözlərin yeyim.

Cac-ca-ca-canım al, qurtar.

Bab-balam, mən daha danışmaqdan yoruldu. İndi də yo-yorulmayanlar danışsınlar.

Deyəsən məsciddədirlər. Nə üçün dayandınız? Di başlayın. Yaxşı, sənin adın Gülgündür, eləmi?

GÜLGÜN *(gülərək)*. Ona oxşar bir şeydir.

DÖNMƏZ. Mənim də adım bir aylıq Sürgündür. Öz adım da ki, Dönməzdir. O öz yerində...

GÜLGÜN. Aha, deməli, sən sürgünsən. Yaxşı, nə etmişdin ki?

DÖNMƏZ. Heç bir şey, bir qız var, özü çox gözəldir, bəlkə tanıyırsınız. Xırda gözləri var, ağzı da bir az böyük. Qısa boylu, saçsız.

GÜLGÜN. Yox, mən elə gözəl tanımıram.

DÖNMƏZ. Yox, əslində boyu qısa deyil, bir azca qozbeldir. Ona görə də elə görünür. Başı da daz olmasaydı, saçı da olardı.

GÜLGÜN. Sonra, sonra?..

DÖNMƏZ. Sonra heç, mən onu bəyəndim, o məni yox. Mən də, ayağım dolaşdı, üzündən öpdüm. Odur ki, üç gündür könül zorlamışam deyə, küçələri gəzirəm.

GÜLGÜN. Bu yaxşı. Arvadın yoxdurmu?

DÖNMƏZ. Var, amma qarğalar toyuğumda, yumurtası dağlarda.

GÜLGÜN. Necə yəni?

DÖNMƏZ. Yəni ki, ad mənimdir, yar özgələrin, bu qədər!

GÜLGÜN. Axı necə?

DÖNMƏZ. Elə beləcə. Bütün kişiləri sevir, bircə məndən başqa.

GÜLGÜN. Bu yaxşı. Buraya gəlməmişdirmi?

DÖNMƏZ. Gəlməyinə gəlmişdir, axşamdan gözümə dəymir. Bilmirəm yenə kimi bəyənmişdir.

GÜLGÜN. Sən də get, axtar tap, onunla gəz.
DÖNMƏZ. Xeyr ha, mənim daha üç gün “könül zorlamışam” deməyə üzüm yoxdur.
GÜLGÜN. Bəlkə o da səni axtarır.
DÖNMƏZ. Orası bir şey deyil. Harada olsa, axır evə qayıdacaqdır. Bilirsənmi, Gülgün, nə var? Mən sənin gözlərini çox bəyəniyəm.
GÜLGÜN. Bilirsənmi, Sürgün, nə var? Mən sənin burnunu heç bəyənmirəm.
DÖNMƏZ. Heç?
GÜLGÜN. Heç!
DÖNMƏZ. Özün bil! Bilirsənmi nə var? Bir azdan sonra işıqlar sönəcək. Onda gəlib lap yanında duracağam. Işıqlar sönən kimi...
GÜLGÜN. Bilirsənmi nə var? Bir azdan işıqlar sönərkən səndən o qədər uzaqda duracağam ki, çiraqla da axtarsan, məni tapmazsan.
DÖNMƏZ. Ona hələ sonra baxarıq. Adə, nə üçün çalmırsınız? Altay, Altay, daha başlayın, mən başladım.
Uca dağlar başından gəldim səninçin,
İrəli gəl, gözünü yeyim, öldüm səninçin.

(Çalğısız oynayır.)

İLDIRIM. Adə, Dönməz, yenə də meydan sulayırsan?
DÖNMƏZ. Saxla, saxla, hələ bir ay adım Sürgündür.
İLDIRIM. Onda səni buraya kim buraxdı?
DÖNMƏZ. Yalvardım, birinci yol olduğu üçün saçsız xanım bağışladı. Balam, bu nədir? Keçi kimi hərəsi bir dağa dırmaşmışdır. Onda mən də gedib dırmaşaram.
GÜLGÜN. Yox, yox, sən getmə, oxu.
DÖNMƏZ. Bilirsənmi nə var, sən mənim burnumu bəyənmirsən, mən də sənənin qulaqlarını. Çünki dediklərimi eşitmirsən. Ona görə də bizimki baş tutmaz.
GÜLGÜN. Sən oxumaqda ol. Deyəsən burnun yavaş-yavaş düzəlir.
DÖNMƏZ. Dedim axı. Elə isə...
Şam ağacın at etmişəm, sürüm sənəninçin,
İrəli gəl, tellərini hörüm sənəninçin
İLDIRIM. Altay, Elxan hələ gəlmədimi?
ALTAY. Ardlarınca böyük bir izdiham getmişdir. İndi bəlli olar.
DÖNMƏZ *(çalğısız oynayaraq)*.
Keçi gördüm, yəsi yox,
Papaqçı gördüm, fəsi yox,
Çalğıcı gördüm, səsi yox,
Bub-bu-bu-burnun o yana çək.
Keçi var, buynuzu yox,
Çəkməçi var, bir bizi yox,
Hamısı şərikdir, özü yox,
Bub-bu-bu-burnun o yana çək.

ALTAY. Gəlir, odur, gəlir.

ELXAN (*bir dəstə ilə gələrək*). Var olsun azad yurdu, azad oğulları!

EL. Var olsun yeni dünyanın yenməz mübarizi Elxan! Urra!...

(*Qızlar, oğlanlar qatışıb oxuyurlar.*)

EL.

Tarixlərdə öksüz kimi görüdü,ğ,
İllər boyu qaralara bürüdü,ğ,
Yetər artıq, ayaqlarda sürüdü,ğ,
Qalx, qalx, qalx, düşgün dünya!
Tarix cəllad qan içməkdən yorulmaz;
Tərpənişsiz qara zəncir qırılmaz;
Yazıq, artıq bu dərdlərə durulmaz
Qalx, qalx, qalx, düşgün dünya!
Qoy qırılsın artıq cəllad bıçağı,
Qoy uçulsun ölüm və qan ocağı,
Dünya olsun azad ana qucağı,
Qalx, qalx, qalx, düşgün dünya!
Hər bir qanun azadlığa bir yağı,
İnsan oğlu olmuş insan tapdağı,
Silkin, uçsun gözəlliyin torpağı;
Qalx, qalx, qalx, düşgün dünya!

(*Çalır, oynayır, oxuyurlar.*)

EL. Var olsun yeni azad dünyanın yaradıcısı Elxan biləgənli! Urra!

DÖNMƏZ. Var olsun qadınların yeni yumruqaltısı Dönməz Sürgün!

(*Oğlanlar, qızlar oxuyurlar.*)

Biz dünyada qayğı bilməz oğlanlarıq, qızlarıq,

Dünya geniş bir bağçadır, çiçəkləri bizlərik.

Torpaq bizim anamızdır, biz torpağın yavrusu.

Azad sevgi, azad vicdan könlümüzün tanrısı.

Həmı qatışıq çalib-oynayır. Bütün səhnə baş dolandırıcı bir hərəkət halqası içində qaynayır. Yalnız Elxan dərin və məhzun baxışlarla, qaynaşmaqda olan bu insan axınına baxıb uzaq-uzaq yerləri düşünürmüş kimi, dalğın durur. Oxucu tək oxuyur. Dönməz İldırım ilə danışırkən, Gülgün Elxanın qəmli görünüşündən mütəəssir olaraq, ona doğru gedir, yanaşır.

GÜLGÜN. Sən yenə Solmazımı düşünürsən? Lakin bu dalğınlıqdan nə çıxar?

ELXAN. Bəli, Gülgün, biz burada nə qədər azad ikən, kim bilir, o yazıq indi nələr çəkir? Mənə belə gəlir ki, artıq heç bir zaman onları görə bilməyəcəyəm. Nə onu, nə də Aqşını.

(Dönməz ayılıb Gülgünü görməyincə.)

DÖNMƏZ. Adə, mən yoldaşımı itirdim. Bu hara qaçdı? *(Gülgünü görüb yanaşır.)* Aha, buradadır.

Qu-qu-qu-quşu yumurtdasın qaq-qa-qayqanaqlayaq,
Tet-te-tellərin gətir, dad-da-dar-daraqlayaq.

(El oxuyur. Onlar danışırlar. Səsləri eşidilmir.)

EL.

Azad təbiətə zəncir yaraşmaz,
Azad günəş, azad yağış, azad yel.
Yer üzündə daşdan çəpər gərəkməz,
Azad dünya, azad sevgi, azad el.

(Bütün səhnə çarpaşlıq hərəkətlə qaynaşırkən, işıqlar sönür.)

DÖNMƏZ *(qaranlıqda)*. Adə, vay, mən sənə nə deyim, mən itirdim.

QATIŞIQ SƏSLƏR. Mən tapdım. Göz gözü görmür.

DÖNMƏZ. Adə, mən tək qaldım, kim təkdir, bu yana gəlsin. Manqala tərəf. Adə, bu kimin əlidir? Mən tapdım, daha buraxmaram, bub-burnun o yana çək, gög-gö-göz çıxartmasın.

SƏSLƏR. Fəlakət! Işıqları yandırın! Yandırın işıqları!

(İşıqlar yanır. Qızlar, oğlanlar, kişilər dayanıb, bir heyrət içində baxırlar. Yalnız Elxanın yanda bir ağaca dayanıb durduğu görünür.)

EL. Nə olmuşdur, nə olmuşdur?

TOĞRUL *(gəlir)*. Xəlifə Mösəmvillahın əmrilə xilafət ordusu əmirliyinə təyin edilmiş qardaşınız Aqşın yenidən bir qüvvətlə hücumla keçmişdir. Savalan dağlarının gədiklərində Ərtəğrul basılmış, bizimkilər çəkilirlər.

GÜLGÜN VƏ HAMI. Aman, yeni bir fəlakət!

ELXAN. Fəlakət insanlıq səadətinin kölgəsidir! Həyat işıqlandıqca, kölgə də qalınlaşır. Olsun, olsun! Qorxmaz, hazırlaş, biz özümüz gedəcəyik.

Pərdə

İyirmi birinci görüş

Aydınlıq bir gecə. Sonu uçurumlara dayanan yüksək bir dağın uclarında geniş vuruş meydanı. Ta uzaqlardan yanan bir şəhərin qırmızı işıqları, yaxın dağları və vuruş meydanında üst-üstə qalanmış ölümlərin və yaralıların qırılmış qol, ayaq, kəllə yığımlarını

qırıq işıqları ilə aydınladır. Qorxmaz xəlif bir kölgə kimi ölənlərin arasını axtarır və Elxanı baygın bir halda görüncə üzərinə əyilərək.

QORXMAZ. Budur, buradadır. Ölməmişdir! Elxan sağdır. Yaralıdır. Elxan, qalx, qalx!

(Elxan yavaş-yavaş ayılaraq.)

ELXAN. Qorxmaz, sənsənmi?

QORXMAZ. Bəli, mənəm. Sən yaralanmışsan.

ELXAN. Qorxmaz, zavallı əməkdaşlarım məhv oldular... Hamısı qılıncdan keçirildi, eləmi?

QORXMAZ. Bəli, çox tələfat oldu.

ELXAN. Ox, zavallılar, heç baş qurtaran olmadımı?

QORXMAZ. Yox, kimsə qaçmaq istəmirdi. Onsuz da qaçılacaq bir yol yox idi. Biz dörd tərəfdən dəmir bir halqa kimi sarılmışdıq. Bir çoxları təslim olmaq istəməyərək, özlərini qayalardan uçuruma atdılar. Az bir adam təslim oldu.

ELXAN. Təslim oldu. Zavallılar, nə etsinlər ki, düşmək iyirmi qat onlardan çoxdur.

QORXMAZ. Hamısı görünməmiş və görünməz bir qətiyyətlə çarpışır, hamısı diri-diri ölümün gözünə soxulurdu. Toğrul vuruldu.

ELXAN. Vuruldumu?

QORXMAZ. Bəli, böyük cəsarətlər göstərdi.

ELXAN. O, mənim yaxınlığımda idi, mən onu görürdüm. Qorxmaz, məni qan aparır!

QORXMAZ. Yaran ağrıdırmı? Burax, sarımaq lazımdır. *(Sarıyarkən.)*

ELXAN. Aradan çıxmaq üçün bir yol yoxdurmu?

QORXMAZ. Hər tərəf sarılmış, dörd yanımız keçilməz bir mızraq və qalxan dənizidir. Biz qan dənizlərində bir adayıq.

QORXMAZ. Yox, mən səndən ayrılıram. Mən də yaralıyam. Ancaq yaram yüngüldür.

AQŞİN *(səhnə arxasından)*. Lailahə illəllah deməyənlərə aman yoxdur! Bütün dinsizlər qılıncdan keçirilməlidir.

ELXAN. Aman, bu bəs... Bu, Aqşin deyilmi?

QORXMAZ. Gərək ki, odur. Bizi axtarırlar. Bizə doğru gəlirlər.

ELXAN. Of, Aqşin, Aqşin! Sənə güvəndiyim dağlar, sənə da qar yağarmış. Qorxmaz, sən qaç bir tərəfdə saxlan.

QORXMAZ. Qaçılacaq bir yer yoxdur. Haraya getsək, bizi görəcəklər. Olsa da, sənsiz heç bir yana getmərim.

DÖNMƏZ. Su, dodaqlarım yandı.

ELXAN. Qorxmaz, kimdir o?

QORXMAZ *(baxaraq)*. Dönməzdir. Dönməz, sənsənmi? Budur, Toğrul da buradadır.

ELXAN. Toğruldamı? Qorxmaz, ona bir az su tap! *(Yanaşaraq.)* Dönməz!

QORXMAZ. Toğrul da hələ sağdır.

ELXAN. O sağdırmı? Toğrul, Toğrul, qalx!

DÖNMƏZ. Su, yandım, bir az su!

ELXAN. Dönməz, igid Dönməz, qalx!

DÖNMƏZ. Mən qalxmayacağam. Mən təslim olmayacağam. Bir az su, su...

ELXAN. Qorxmaz, bu yaxınlarda su yoxdurmu? Dönməz... İstəməz, zavallı artıq getdi...

QORXMAZ. Toğrul, qalx!

ELXAN. Toğrul, mənəm, qalx, göyərçinim!

TOĞRUL (*yardımları ilə qalxaraq*). Sizsiniz, mən müqəssir deyiləm. Mən var qüvvətimlə çarpışdım, lakin onlar çox idilər.

ELXAN. Sənin, öz bayrağını saxlamaq üçün son qüvvətinlə çarpışdığını gördüm, Toğrul.

TOĞRUL. Yaralı ikən bayrağımızın bir düşmən əsgəri tərəfindən aparıldığını gördüm. Son gücümə üzərinə atıldım, təslim edilməsin deyə, sındırdım, parçaladım.

ELXAN. Sən igid bir ərsən, Toğrul.

TOĞRUL. Mən artıq ölürəm. Ancaq ürəyim dincdir. Çünki gəzdirdiyim bayraq artıq düşmənlər əlində deyildir... Mən... (*Sözünü bitirmədən sustalıb düşür.*)

ELXAN. Zavallı, bu da keçindi. Lakin nə üçün dünyada yaşayan bütün həşərat belə azad yaşamaq istəyirəkən, insanın istədiyi kimi azad yaşamasına yol verilmir? Sən böyük və igid bir qəhrəmansan, Toğrul! Lakin bir baharın qaçılmaz bir xəzanı vardır. Oynaq bir baharın bağrından doğan, hələ lazımınca açılmamış bir çiçəyin mənliyində qorxunc bir xəzanın acı küləkləri, gözlərində batan bir günəşin solğun şüası inliyib durur, qaçılmaz amansız bir qanun! Lakin mən sizin bir yığın ətdən, bir yığın sümükdən yoğrulmuş bir cənazənin qarşısında deyil, əməlpərvər iki gəncin yüksək mənəviyyatı qarşısında son borcumu yerinə yetirib diz çökürəm. Ordulara qarşı əyilməyən dizlər sizə qarşı bükülməlidir. Qorxmaz, sən də diz çök.

(*Hər ikisi diz çökür.*)

AQŞİN (*səhnə ardından*). Onlar buradan heç bir yana keçə bilməzdilər. Axtarın, bir-bir cəsədləri yoxlayın.

QORXMAZ. Odur, Aqşin gəlir. O kimdir? Solmaz olmasın!

ELXAN. Bəli, odur, odur. Sənin qılıncın yanında mıdır?

QORXMAZ. Yanımdadır. Ancaq onunla lazım gələrsə özüm çarpışacağam. Sən yaralısan, onsuz da qalxa bilməzsən.

ELXAN. Yox, yox, sən artıq çarpışa bilməzsən. Lakin mən yaralı olsam da, hələ ölməmişəm. Budur, burada qılınc vardır. Ancaq, qırıqdır.

(*Qılıncı götürür. Aqşin, Rəbi, Solmaz və başqa əsirlər gəlirlər.*)

AQŞİN. Kimdir?

ELXAN. Kimi istəyirsiniz?

SOLMAZ. Elxan...

ELXAN. Solmaz!

AQŞİN. Onlardır, buradadırlar. Tapdım, çox şükür, o sağdır. Elxan, zavallı qardaşım!

ELXAN. Yaxın gəl, mən hələ səninlə çarpışacağam.

SOLMAZ. Elxan, aslan ürəkli igid!..

ELXAN. Solmaz, səni bu gündə görməkdənsə, neçin əvvəlcə ölmədim?

SOLMAZ. Aman sənin köksündən qan axır. Sən yaralısən. Buraxın, mən onun yaralarını sarıyım.

AQŞİN. Elxan, əziz qardaşım, təslim ol! Sizin üzərinizə tək-cə Ərəbistanın ərəbləri deyil, başlıca olaraq, ana Türkünün göy mənqolları yürüyürlər. Bütün silahdaşların təslim oldu. Sənin qüvvətindən istifadə ilə Şirvan şəhriyarlığı da artıq xəlifənin hakimiyyətini təsdiq edib boyun əydi. Bax, iyirmi ildən bəri dinsizlik yuvası olan üsyan mərkəzi Xürrəm amansız odların bağrında quru çubuqlar kimi yanır. Sənin ayaqlar altında tapdanmış, qırılmış bayrağın, budur, mənim əlimdədir. Artıq hər şey bitmişdir. Yetər, qardaşım, əl çək dinsizlikdən. Dünyanı qanunsuzluqla idarə etmək olmaz. Gəl, bir olan allahın doğru yoluna, deyinən lailahə illəllah! Sən amandasən. Əmirəlmömininin xəlifə sənə böyük lütfilər və mənəblər vəd edir.

ELXAN. Aqşın, mən güclülər mərhəmətinə tapınan, hakimlər tapdığında sürünən qarışqalardan deyiləm. Mən, qan soran allahlara, sümük gəmirən tanrılara baş əymirəm. Bu sözləri sən mənim cənazəmə deyə bilərsən. Mən sağ ikən təslim olmaram. Mən hələ ölməmişəm, mən hələ çarpışacağam.

AQŞİN. Qoy bütün dünya bilsin ki, mən bir olan allahın yolunda, böyük islam dini uğrunda öz qardaşıma qarşı silah qaldırıb, onu öz əlimlə həlak edəcəyəm.

ELXAN. Qoy bütün tarix, qoy gələcək azad bəşəriyyət bilsin ki, öz böyük əməlim uğrunda öz doğma qardaşıma qarşı mən də silahsız deyiləm.

(Çarpışirlar.)

QORXMAZ. Elxan, sən hələ köməksiz deyilsən. Mən sənənləyəm, səni tək buraxmaram.

ELXAN. Of! *(Köksündən tutur, qılıncı düşür, yıxılır, eyni zamanda əsgərlər arxadan Qorxmazı tutub qılıncını alırlar, əllərini sarıyırlar.)*

AQŞİN. Tutun!

(Əsgərlər və özü Elxanın üzərinə atılır.)

SOLMAZ. Amandır, öldürməyin, yaralını öldürməzlər.

GÜLGÜN. O, hamını bağışlayırdı.

ELXAN. Solmaz, qalx, ayaqlarda sürünmə.

AQŞİN. Əmirəlmömininin xəlifəsinin iradəsindən çıxılmaz. O, dinsizdir. Şəriət fitvası ilə cəzalanacaqdır.

ELXAN. Mən, veriləcək cəzanı gözləyirəm.

SOLMAZ. Of, Elxan, küskün həyatımın son işığı! Qorxma, mən son qırpımda da sənənləyəm.

AQŞİN. Böyük allahın düşmənlərinə kimsə yanaşa bilməz. Ayrılın, ayrılın!

SOLMAZ. Yox, yox, mən ondan ayrılmaram.

ELXAN. Mən artıq gedirəm. Məni tale özü onlardan ayırır. Qorxmaz, gəl, mənim əməl mübarizəmin iyirmi illik qorxmaz qəhrəmanı, gəl ayrılmaq.

QORXMAZ. Elxan, böyük insan dostu, mən həmişə sənənləyəm.

ELXAN. Solmaz, Solmaz, artıq tale səni də məndən həmişəlik ayırır.

SOLMAZ. Yox, mən səndən ayrılmaram.

ELXAN. Solmaz, sənən həyatımın batan günəşi! Acınma, həyat çox bilinməzdir. Qılınc və zəncir dünyası çox yaşaya bilməz. Sən sabah başqası üçün doğa bilərsən. Lakin mən artıq əbədilik gedirəm.

AQŞİN. Yetər, yetər, artıq ayrılın!

SOLMAZ. Yox, yox, mən sağ ikən ondan ayrılmaram.

AQŞİN. Əmirəlmöminin xəlifənin iradəsinə qarşı bir ziyahət dura bilməz. Ayrılın!

RƏBİ. İnsan gücə tabedir. Ayrılın!

(Qılıncını çəkib, ikisinin ortasında çalır. Elxan əllərilə qılıncı tutmaq istərkən, Aqşin onu, Rəbi də Solmazı tutub ayırırlar.)

SOLMAZ. Ayrılmaram, ayrılmaram, buraxın, mən onsuz yaşamaq istəmirəm. *(Çırpınır.)*

ELXAN. Bəli, mızraq—səadət dünyasının bayquşudur. Olsun, olsun!

AQŞİN. Elxan, zavallı qardaşım, sən igidsən, bu halın məni acıdır. Heç olmazsa mənə, mənə acı. Mən gəlirkən qılıncımı əmirəlmöminin xəlifənin ayaqlarına sərrib, sənincin aman dilədim. O, səni bağışlayır. Yalnız, gəl, qardaşım, doğru yola. Deyinən lailahə illəllah!

ELXAN. Aqşin, Aqşin, unutma ki, mən udula biləcək bir kərtənkələ deyiləm. Of, Aqşin, bilsən mən indi də səni nə qədər sevirəm. Üzündəki hər bir bürüşük bütün cocuqluğumu xatırladır. İndi də mən səni qucmaq, öpmək, bütün dərdlərimi sənə söyləmək istərdim.

Lakin, heyhat, nifrət aramızdakı qara uçuruma! Dünyada ən çox sevdiyim, axtardığım iki adamım var idi: biri o, biri sən! Lakin hər ikisi əlimdən alındı! Səni Məhəmməd aldı, onu da sən!

AQŞİN. Elxan!

ELXAN. Aqşin, mən mənəm, son nəfəsimdə də mən olacağam. Mən bütün dinləri ancaq lailahəyədək qəbul edirəm.

AQŞİN. Elxan, artıq əmirəlmöminin xəlifənin son təklifidir, sənə deyirəm. Solmaz, al. *(Quranı Solmaza verir, sonra Qorxmazın əlindəki ipi açıb, Rəbiyə verir.)* Al, ipi at. *(Rəbi ipi alıb, yanındakı yaşıl ağacın budağından atır. Aqşin Elxanın bayrağını ipin üzərinə sancaraq.)* Sən Solmazı çox seviridin. Onu da sənə qaytarıram. Qarşında iki yol var: ya əli Quranlı Solmaz, yaxud bayrağının altından görünən ölüm, uçurum, dar ağacı! İntixab et!

ELXAN. Mənim, bütün bəşəriyyətin səadət günəşini qucmuş əməlim, sevgilərin geniş fəzalarında uçan fikrim, bütün kainatın gözəlliklərini öpən istəklərim, bu qulluq fərmanının əsgəri dar cildinə sığışdırıla bilməz. Mənim üçün bu bayazı qucmuş Solmaz, yarpaqların qan çilənmiş bir çiçəkdən başqa bir şey deyildir. Mənim gözlərimdə artıq azad bəşəriyyət və azad diləkli yeni bir aləm rəqs edir. Bu geniş, azad sevgilər dünyasının yolu isə ancaq bu qırıq bayrağın altındakı açıqlıqdan keçir. Mən onu intixab edirəm.

SOLMAZ. Mən də sənincin onu intixab edirəm.

(Əlindəki Quranı dar ağacının altına atır. Ta uzaqlardan gecə azanı eşidilir. Elxan azan səsləri altında dar ağacına yaxınlaşır.)

AQŞİN. Zavallı, bari allah divanına gedirkən son nəfəsində deyənən lailahə illəllah!

ELXAN. Lailəhə illəllah! Bax, o da deyir lailəhə illəllah. Bu minlərcə insanları xanimansız buraxan acıqlı odlar da deyir lailəhə illəllah. Bu qara torpaqları boyayan qanlar da deyir lailəhə illəllah! Adəmdən-xatəmə kimi bütün bu həyat və səadət bayquşlarının yaratdığı bu dar ağacları da deyir lailəhə illəllah! Bütün həbsxanalar, bütün bu qılınclar, bu mızraqlar, bu qara iplər, zəncirlər də deyir lailəhə illəllah! Bu, qarışqalar kimi ayaq altına tökülən insan cəsədləri, bu əllər, bu ayaqlar, bu kəllələr, bu sümüklər, bunlar, bunlar da deyir lailəhə illəllah! Yalnız mən demirəm. Yalnız mən, bir günəşin telləri, bir vicdanın çarpması, bir mənanın görsənişləri olan bəşəriyyətin bu qardaşlıq və azadlıq bayrağı altında tək qalıb, son nəfəsimdə də lailəhə illəllah deməyib, sizə və bütün insan qəssablarına qarşı ucadan deyirəm: yoxdur allah, yoxdur allah! Yalnız mən son nəfəsimdə də insan qanı içən hökumətlərə, insan sümükləri gəmirən ordulara qarşı tək durub deyirəm: yoxdur allah, yoxdur allah! Yalnız mən son nəfəsimdə insan həyatını zəhərləyən, insan diləyini zorlayan süni qanunlara, təriqətlərə, dinlərə, müxtəlif biçimli uydurma allahlara, yüz iyirmi dörd min allah tacirinin, yüz iyirmi dörd min vicdan bayquşunun yaratdığı süni, yaramaz, əsgü qullar dünyasına qarşı üz-üzə durub deyirəm: yoxdur allah, yoxdur allah! Mənəm allah! Mənəm yer üzündəki həyat və səadətin yaradıcısı! Mənəm göylərin dərinliyində, varlığın gözəlliyində gülümsəyən mövcudatı təcəssüm etdirən, mənəm allah! Allah mənim özümdədir! (*İpi boğazına atıb asılır.*)

(Bir tərəfində Solmaz, o biri tərəfində Aqşin, qarşıda Qorxmaz və Gülgün Elxanın ayaqlarında dərin bir sükutla dar ağacına dayanmış, bütün səhnə tərpənməz bir görkəmlə durmuşkən, ta uzaqlardan eşidilən "lailəhə illəllah!" və Xürrəm şəhərindən qalxan qızıl qırıq yanğın işıqları altında pərdə enirkən)

AQŞİN. Doğrudan da allah vardımı?

(Pərdə)

Veb direktor: Betti Bleyer
Mətni yığdı: Səkinə İsgəndərova
Yoxladı: Gülnar Aydəmirova
Veb üçün hazırladı: Aydan Nəcəfova
AZERİ.org-a qoyuldu: Noyabr, 2004